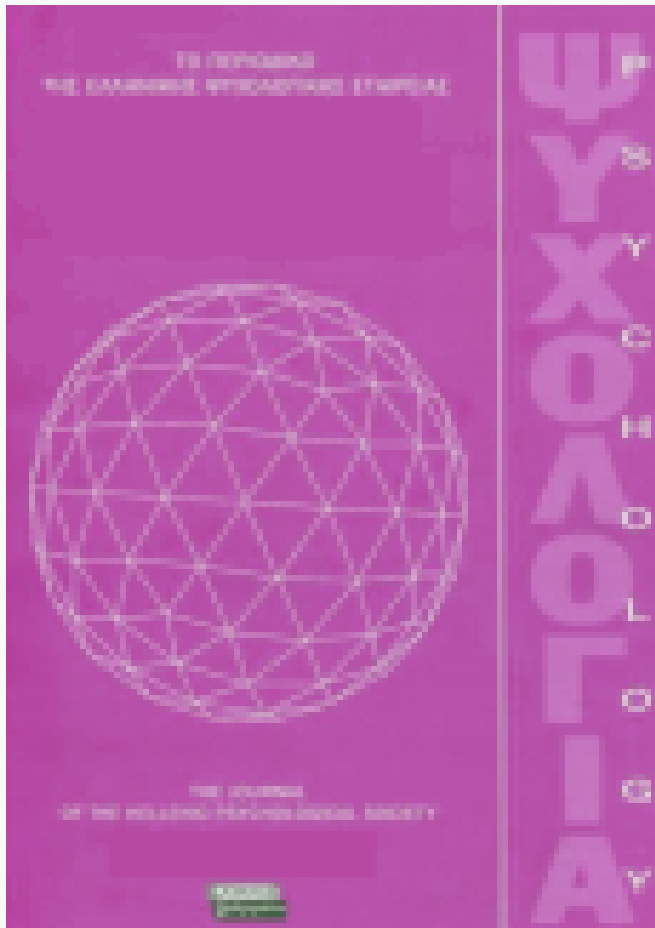

Psychology: the Journal of the Hellenic Psychological Society

Vol 8, No 4 (2001)

The “imaginary audience” and the “personal fable” in relation to risk behavior and risk perception during adolescence

Ευαγγελία Γαλανάκη

doi: [10.12681/psy_hps.24126](https://doi.org/10.12681/psy_hps.24126)

Copyright © 2020, Ευαγγελία Γαλανάκη

This work is licensed under a [Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-sa/4.0/).

To cite this article:

Γαλανάκη Ε. (2020). The “imaginary audience” and the “personal fable” in relation to risk behavior and risk perception during adolescence. *Psychology: The Journal of the Hellenic Psychological Society*, 8(4), 411–430.
https://doi.org/10.12681/psy_hps.24126

Το “φανταστικό ακροατήριο” και ο “προσωπικός μύθος” των εφήβων σε σχέση με τη ριψοκίνδυνη συμπεριφορά και την αντίληψη του κινδύνου

ΕΥΑΓΓΕΛΙΑ ΓΑΛΑΝΑΚΗ

Πανεπιστήμιο Αθηνών

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Ο στόχος της παρούσας έρευνας ήταν να εξετάσει τις δύο κύριες εκδηλώσεις του εγωκεντρισμού των εφήβων, δηλαδή το “φανταστικό ακροατήριο” και τον “προσωπικό μύθο”, σε σχέση με τη συχνότητα της ριψοκίνδυνης συμπεριφοράς και την αντίληψη του κινδύνου. Η συμβολή της έρευνας έγκειται στο ότι ελέγχει εμπειρικά τη βασισμένη στη θεωρία του Piaget υπόθεση του Elkind (1967, 1978) για τη σχέση αυτών των παραγόντων, για πρώτη φορά καθόλο το εύρος της εφηβικής ηλικίας, με τη χρήση των περισσότερων από τα υπάρχοντα ψυχομετρικά μέσα για την αξιολόγηση του εγωκεντρισμού και για μια ποικιλία επικίνδυνων δραστηριοτήτων. Σε ένα δείγμα 297 εφήβων 11-18 ετών περίπου διαπιστώθηκε ότι ο προσωπικός μύθος (ορισμένες διαστάσεις του) είναι κυρίως η εκδήλωση του εγωκεντρισμού που σχετίζεται θετικά με τη συχνότητα της ριψοκίνδυνης συμπεριφοράς και αρνητικά με την αντίληψη του κινδύνου. Αντίθετα από το αναμενόμενο, το φανταστικό ακροατήριο με τη μορφή της υπερβολικής αυτο-συνειδησίας συσχετίζεται αρνητικά με τη συχνότητα της ριψοκίνδυνης συμπεριφοράς. Διαπιστώθηκαν επίσης διαφορές ηλικίας και φύλου. Συζητώνται οι περιορισμοί που θέτουν τα προβλήματα αξιοπιστίας ορισμένων ψυχομετρικών μέσων για τον εγωκεντρισμό. Τα ευρήματα εντάσσονται στα πλαίσια μιας πολυπαραγοντικής ερμηνείας της ριψοκίνδυνης συμπεριφοράς των εφήβων, στην οποία περιλαμβάνεται και ο εγωκεντρισμός. Τέλος, γίνεται αναφορά στην αξιοποίηση των ευρημάτων στα προγράμματα αγωγής υγείας των εφήβων.

Λέξεις-κλειδιά: Εγωκεντρισμός, Προσωπικός μύθος, Ριψοκίνδυνη συμπεριφορά, Φανταστικό ακροατήριο.

Η έννοια του εγωκεντρισμού προέρχεται από τη θεωρία του Piaget (1923/1926, 1923/1929, 1948/1956), ο οποίος συνήθιζε να την ορίζει ως αποτυχία του αναπτυσσόμενου ατόμου να διαφοροποιήσει το υποκειμενικό από το αντικειμενικό, μια αποτυχία που παίρνει διάφορες μορφές στις διάφορες ηλικίες. Θεωρείται αρνητικό παραπροϊόν κάθε νεομοφανιζόμενου σταδίου γνωστικής ανάπτυξης. Σε μεταγενέστερο έργο του ο Piaget (1945/1962) θεώρησε ατυ-

χή του όρο “εγωκεντρισμό” και πρότεινε τη χρήση του όρου “επικέντρωση”. Είναι βέβαια γνωστό ότι άλλοι θεωρητικοί, όπως ο Vygotsky (1934/1962, 1935/1978), έχουν ασκήσει κριτική στη θεωρία του Piaget ως προς την έννοια του εγωκεντρισμού και ότι πρόσφατα ερευνητικά ευρήματα έχουν κλονίσει ορισμένα σημεία αυτής της θεωρίας, κυρίως την απόλυτη κυριαρχία του εγωκεντρισμού στη βρεφική ηλικία, την αδυναμία του νηπίου να αντιληφθεί την οπτική γωνία

των άλλων και την αποκλειστικά γνωστική προέλευση του εφηβικού εγωκεντρισμού. Σε γενικές γραμμές, ωστόσο, δεν αμφισβητείται ότι ο εγωκεντρισμός εμφανίζεται σε όλες τις ηλικίες, διακρίνεται από γνωρίσματα που περιγράφονται στην πιαζετιανή θεωρία και παίζει σημαντικό ρόλο στην ανάπτυξη και την εκπαίδευση του παιδιού και του εφήβου.

Ιδιαίτερα για την εφηβική ηλικία, ο Αμερικανός ψυχολόγος David Elkind (1967, 1978), στη θεωρία που εμπνεύστηκε από τις απόψεις των Inhelder και Piaget (1955/1958) για την εφηβεία, υποστήριξε ότι ο εγωκεντρισμός έχει δύο κυρίως εκδηλώσεις, το φανταστικό ακροατήριο και τον προσωπικό μύθο. Ως "φανταστικό ακροατήριο" ορίζεται η τάση του εφήβου να πιστεύει ότι είναι διαρκώς στο επίκεντρο της θαυμαστικής ή/και επικριτικής προσοχής των άλλων και ως "προσωπικός μύθος" η τάση του εφήβου να πιστεύει ότι είναι μοναδικός, ξεχωριστός, ότι κανείς δεν τον καταλαβαίνει, ότι είναι παντοδύναμος και άτρωτος.

Ο Elkind υπέθεσε ότι υπάρχει σχέση ανάμεσα στον εγωκεντρισμό και στη ριψοκίνδυνη συμπεριφορά κατά την εφηβική ηλικία. Υποστήριξε (Elkind, 1967, σ. 1030) ότι "πολλά κορίτσια βρίσκονται προ μιας ανεπιθύμητης εγκυμοσύνης, τουλάχιστον μερικώς γιατί ο προσωπικός τους μύθος τα πείθει ότι η εγκυμοσύνη μπορεί να συμβεί στις άλλες αλλά ποτέ στις ίδιες και για το λόγο αυτόν δε χρειάζεται να λαμβάνουν προφυλάξεις". Σε μια μεταγενέστερη θεωρητική μελέτη του για τον εγωκεντρισμό, ο Elkind (1978, σ. 127) αναφέρεται όχι μόνο στην ανεπιθύμητη εγκυμοσύνη, αλλά και στην επικίνδυνη οδήγηση και στον πειραματισμό με τα ναρκωτικά, ως αρνητικές επιπτώσεις του προσωπικού μύθου: "Οι άλλοι μπορεί να πάθουν κακό και να πεθάνουν, αλλά όχι εγώ". Προσέθεσε ότι, μολονότι ο εγωκεντρισμός δεν είναι η μοναδική αιτία της ενσκόλησης με επικίνδυνες δραστηριότητες στην εφηβεία, πρέπει κανείς να παίρνει υπόψη του την πιθανή επίδραση αυτής της παροδικής γνωστικής διαστρέβλωσης ή αδυναμίας, που είναι ένα φυσιολογικό αναπτυξιακό φαινόμενο, όταν

επιχειρεί να ερμηνεύσει χαρακτηριστικές μορφές συμπεριφοράς των εφήβων.

Λίγα χρόνια πριν τη δημοσίευση της πρώτης μελέτης του Elkind για τον εγωκεντρισμό, ο Αμερικανός ψυχίατρος-ψυχαναλυτής Peter Blos (1962), αναλύοντας την αναβίωση του νηπιακού ναρκισσισμού κατά την εφηβική ηλικία, υποστήριξε ότι το φυσιολογικό αυτό αναπτυξιακό φαινόμενο "δίνει στο άτομο μια ψευδή αίσθηση δύναμης, η οποία με τη σειρά της εξασθενίζει την κριτική ικανότητα σε δύσκολες καταστάσεις, συχνά με καταστροφικές επιπτώσεις, χαρακτηριστικό παράδειγμα των οποίων είναι τα συχνά τροχαία ατυχήματα που συμβαίνουν στους εφήβους" (σ. 100).

Μολονότι η υπόθεση για τη σχέση του εγωκεντρισμού με τη ριψοκίνδυνη συμπεριφορά κατά την εφηβική ηλικία έχει διατυπωθεί εδώ και αρκετά χρόνια, μόλις πρόσφατα προσέλκυσε το ενδιαφέρον των ερευνητών. Εξάλλου, μόλις πρόσφατα, ιδίως μετά την εμφάνιση του AIDS, έχουν αρχίσει να μελετώνται διάφορες μεταβλητές της προσωπικότητας και της συμπεριφοράς σε σχέση με θέματα υγείας, με στόχο το σχεδιασμό και την εφαρμογή αποτελεσματικών προγραμμάτων αγωγής υγείας που απευθύνονται κυρίως στον εφηβικό πληθυσμό.

Εκτός από ορισμένες θεωρητικές μελέτες στις οποίες επισημαίνεται ο πιθανός ερμηνευτικός ρόλος του εγωκεντρισμού για τη ριψοκίνδυνη συμπεριφορά των εφήβων (π.χ., Cvetkovich, Grote, Bjorseth, & Sarkissian, 1975. Irwin & Millstein, 1992. Jack, 1989. Siegel, Cuccaro, Parsons, Wall, & Weinberg, 1993), τα ευρήματα των σχετικών ερευνών είναι δυνατό να ταξινομηθούν με βάση το είδος του θεωρητικού τους υποβάθρου, το οποίο προσδιορίζει συνήθως και τη μέθοδο αξιολόγησης τόσο του εγωκεντρισμού όσο και της ριψοκίνδυνης συμπεριφοράς. Ακολουθούν τα είδη των θεωρητικών προσεγγίσεων και αναφορά σε αντίστοιχες έρευνες και τα ευρήματά τους:

Αναπτυξιακή προσέγγιση: Η ριψοκίνδυνη συμπεριφορά, με την προϋπόθεση όμως ότι μένει στα όρια της εξερεύνησης και του πειραματι-

σμού, εξυπηρετεί αναπτυξιακές λειτουργίες της εφηβείας, όπως η αναζήτηση ταυτότητας, η άσκηση στην αυτονομία κ.λπ. (Baumrind, 1987).

Στις σχετικές έρευνες του Arnett (1990a,b, 1992a,b) η σεξουαλική επαφή χωρίς αντισυλληπτικές μεθόδους στα κορίτσια (17.6 ετών) και η οδήγηση αυτοκινήτου σε κατάσταση μέθης στα αγόρια (17.4 ετών) ήταν πιο συχνές σε εκείνα που υποτιμούσαν την πιθανότητα να τους συμβούν οι δυσάρεστες επιπτώσεις των πράξεων αυτών. Σε άλλες έρευνες έχουν χρησιμοποιηθεί κλίμακες αξιολόγησης του εγωκεντρισμού (δηλαδή, όχι απλώς μία ερώτηση για την πιθανότητα του κινδύνου), μολοντί πρόκειται μόνο για μία ή δύο τέτοιες κλίμακες σε κάθε έρευνα. Οι κλίμακες αυτές αξιολογούν από τη μία το φανταστικό ακροατήριο ως υπερβολική αυτο-συνειδησία, δηλαδή, ως απροθυμία του εφήβου να αποκαλύψει χαρακτηριστικά του εαυτού του σε ένα δυνάμει επικριτικό κοινό, και από την άλλη, με ένα μικρό αριθμό ερωτήσεων, τον προσωπικό μύθο ως μοναδικότητα. Η εκτίμηση του κινδύνου γίνεται ανεξάρτητα από την αξιολόγηση των δύο εκδηλώσεων του εγωκεντρισμού. Αναφέρουμε την έρευνα των Dolcini et al. (1989), στην οποία, για αρκετές ριψοκίνδυνες δραστηριότητες, διαπιστώθηκε μόνο για τα κορίτσια ότι το φανταστικό ακροατήριο συσχετίζεται ασθενώς αρνητικά με τη συχνότητα των επικίνδυνων δραστηριοτήτων και τόσο το φανταστικό ακροατήριο όσο και ο προσωπικός μύθος θετικά με την αντίληψη του κινδύνου –ευρήματα αντίθετα από τα αναμενόμενα. Σε ορισμένες ακόμη έρευνες στις οποίες χρησιμοποιήθηκαν κλίμακες εγωκεντρισμού, διαπιστώθηκαν ανάμικτα και αλληλοσυγκρουόμενα ευρήματα: άλλοτε το φανταστικό ακροατήριο δε συσχετίζεται με την κατανάλωση αλκοόλ σε φοιτητές, συσχετίζεται όμως θετικά με τον αριθμό των εκτιμώμενων δυσάρεστων επιπτώσεων από αυτές (Montgomery, Haemmerlie, & Zoelner, 1996). Επίσης, δεν ανευρίσκεται σχέση του φανταστικού ακροατηρίου και του προσωπικού μύθου με την κατανάλωση αλκοόλ σε φοιτητές, αλλά οι νέοι που βιώνουν πιο έντονα το φανταστικό ακροατήριο και τον προσωπικό μύθο

αναφέρουν πιο πολλούς λόγους για τους οποίους καταναλώνουν αλκοόλ (Colwell, Billingham, & Gross, 1995, βλέπε και “θεωρία της αιτιολογημένης πράξης” παρακάτω). Άλλοτε δε διαπιστώνεται καμία σχέση του φανταστικού ακροατηρίου και του προσωπικού μύθου με τη στάση απέναντι στη χρήση προφυλακτικού και με τον αριθμό των ερωτικών συντρόφων σε σεξουαλικά ενεργά κορίτσια (17.9 ετών) (Catania et al., 1989). Άλλοτε φαίνεται να υπάρχει σε μικρότερου εφήβους (16.4 ετών), αντίθετα από ό,τι αναμένεται, θετική σχέση ανάμεσα στο φανταστικό ακροατήριο και τη χρήση αντισυλληπτικών μεθόδων, καθώς και τη γνώση της αποτελεσματικότητάς τους και καμία σχέση με τον προσωπικό μύθο (Holmbeck, Crossman, Wandrei, & Gasiewski, 1994), εύρημα συναφές με αυτά των Dolcini et al. (1989).

Συνεντεύξεις με ανύπανδρες έφηβες που έκαναν άμβλωση και με έφηβες που ήταν σε κατάσταση εγκυμοσύνης (Coblener, 1974), καθώς και με ανύπανδρες έφηβες μητέρες (Farber, 1994) αποκαλύπτουν τρόπο σκέψης με έντονα στοιχεία προσωπικού μύθου: “νόμιζα ότι δεν ήταν δυνατόν ποτέ να συμβεί σε μένα”. Παρόμοιες διαπιστώσεις υπάρχουν και στο θεωρητικό κείμενο της Γιακουμάκη (1992).

Θεωρία της λήψης αποφάσεων (για μια ανασκόπηση των δυνατοτήτων της θεωρίας αυτής για την ερμηνεία της εφηβικής ριψοκίνδυνης συμπεριφοράς βλέπε Beyth-Marom & Fischhoff, 1997. Furby & Beyth-Marom, 1992). Στα πλαίσια της θεωρίας της λήψης αποφάσεων, η οποία θέλει το άτομο να προβαίνει σε μια δραστηριότητα αφού εκτιμήσει λογικά τις πιθανότητες των κερδών και των ζημιών που ενέχονται στην εκτέλεση και μη εκτέλεσή της, διαπιστώθηκαν οι αναμενόμενες αρνητικές συνάψεις του φανταστικού ακροατηρίου και ορισμένων διαστάσεων του προσωπικού μύθου με τον αριθμό και το είδος των μεταβλητών που θα έπαιρναν υπόψη τους σεξουαλικά ενεργά κορίτσια (14-19 ετών), για να αποφασίσουν για τη χρήση αντισυλληπτικών μεθόδων (Green, Johnson, & Kaplan, 1992. Johnson & Green, 1993).

Θεωρία της αιτιολογημένης πράξης (Ajzen & Fishbein, 1980): Ο καλύτερος προβλεπτικός δείκτης της γενικής συμπεριφοράς είναι η πρόθεση, που προσδιορίζεται από τη στάση του ατόμου απέναντι στη συμπεριφορά, από τον υποκειμενικό κοινωνικό κανόνα (δηλαδή, την αντίληψη για το βαθμό στον οποίο οι άλλοι επιθυμούν το άτομο να εκτελέσει τη συμπεριφορά) και τα κίνητρα του ατόμου να συμμορφωθεί με τις επιθυμίες των άλλων. Σε σχετικές πρόσφατες έρευνες (Greene, Rubin, & Hale, 1995. Greene, Rubin, Hale, & Walters, 1996. Serovich & Greene, 1997) μελετήθηκε μόνον η ριψοκίνδυνη σεξουαλική συμπεριφορά. Διαπιστώθηκε ότι το φανταστικό ακροατήριο συσχετίζεται θετικά, όπως αναμενόταν, με τον υποκειμενικό κοινωνικό κανόνα (συμμόρφωση με τις προσδοκίες των συνομηλίκων) ότι οι εφήβοι που ένωσαν περισσότερο άτρωτοι ήταν λιγότερο πιθανό να συμμορφώνονται με τον υποκειμενικό κοινωνικό κανόνα, να αντιλαμβάνονται τον εαυτό τους ως επιρρεπή στους κινδύνους και να έχουν την πρόθεση να μειώνουν την αναζήτηση του κινδύνου, και περισσότερο πιθανό να έχουν μεγάλο αριθμό ερωτικών συντρόφων ότι η παντοδυναμία ήταν εντονότερη στους εφήβους των οποίων η στάση ήταν υπέρ της αποφυγής των επικίνδυνων σεξουαλικών δραστηριοτήτων και στους οποίους υπήρχε μεγαλύτερη πρόθεση να μειώνουν τον κίνδυνο, ίσως γιατί αυτές οι δύο μεταβλητές εκφράζουν μια αίσθηση προσωπικής δύναμης. Επίσης, οι εφήβοι που ένωσαν μοναδικοί, ξεχωριστοί είχαν μειωμένη τάση να ακολουθούν τον υποκειμενικό κοινωνικό κανόνα. Η ενημέρωση για το AIDS δε σχετίζεται με τον εγωκεντρισμό και αυτό κλονίζει την άποψη ότι τα προγράμματα αγωγής υγείας πρέπει να παρέχουν μεγάλο αριθμό πληροφοριών. Στην τρίτη κατά σειρά έρευνα της ομάδας αυτής ο προσωπικός μύθος συσχετίζεται θετικά με τον αριθμό των ερωτικών συντρόφων, δε συσχετίζεται όμως και με την πρόθεση για χρήση προφυλακτικού. Όλες οι παραπάνω συσχετίσεις είναι μάλλον μικρού βαθμού.

Θεωρία της προβληματικής συμπεριφοράς

(Jessor, 1987, 1992): Η ριψοκίνδυνη συμπεριφορά αποκλίνει από τους κοινωνικούς κανόνες και η επιρρέπεια σε αυτήν προσδιορίζεται από παράγοντες της προσωπικότητας, της συμπεριφοράς και του περιβάλλοντος του εφήβου. Στα πλαίσια της κλινικής αυτής προσέγγισης διαπιστώθηκε θετική συνάφεια των προβλημάτων κοινωνικής προσαρμογής του εφήβου με την ανάμιξη του σε επικίνδυνες δραστηριότητες, δεν υπάρχει όμως σχέση του τελευταίου παράγοντα με το φανταστικό ακροατήριο και τον προσωπικό μύθο (Lavery, Siegel, Cousins, & Rubovits, 1993). Πρέπει να ληφθεί υπόψη ότι το δείγμα της παραπάνω έρευνας ήταν κλινικό.

Γίνεται αντιληπτό ότι στις έρευνες που ανασκοπήθηκαν υπάρχουν τα ακόλουθα μειονεκτήματα: (α) Δειγματοληπτικοί περιορισμοί ως προς την ηλικία (σε όλες τις έρευνες), το φύλο ή την κοινωνική υποομάδα (π.χ., μόνον εφήβοι που έχουν σεξουαλικές επαφές, κλινικό δείγμα κ.λπ.). (β) Χρήση ορισμένων -ενός ή δύο μόνον- ψυχομετρικών μέσων για την αξιολόγηση του φανταστικού ακροατηρίου και του προσωπικού μύθου. (γ) Αξιολόγηση (στις πιο πολλές έρευνες) μόνον ορισμένων μορφών ριψοκίνδυνης συμπεριφοράς. Τα μειονεκτήματα αυτά ερμηνεύουν μερικώς τα αλληλοσυγκρουόμενα και αντιφατικά ευρήματα των ερευνών αυτών για τη μελετώμενη σχέση και αυτά ακριβώς τα μειονεκτήματα επιχειρεί να περιορίσει η παρούσα έρευνα. Έτσι, με βάση την αναπτυξιακή προσέγγιση της εφηβικής ριψοκίνδυνης συμπεριφοράς, μελετάται η σχέση του φανταστικού ακροατηρίου και του προσωπικού μύθου με διάφορα είδη ριψοκίνδυνης συμπεριφοράς σε όλο σχεδόν το εύρος της εφηβικής ηλικίας (11-18 ετών περίπου), με τα περισσότερα από τα γνωστά μέχρι σήμερα εργαλεία για την αξιολόγηση του φανταστικού ακροατηρίου και του προσωπικού μύθου. Ο στόχος της έρευνας αυτής ήταν να συμβάλει στην περαιτέρω αποσαφήνιση της σχέσης ανάμεσα στα δύο αυτά βιώματα και στην ενασχόληση με επικίνδυνες δραστηριότητες, όπως, π.χ., το κάπνισμα, η χρήση αλκοόλ, η επικίνδυνη οδήγηση μηχανής, η σεξουαλική επαφή χωρίς προφυλά-

Ξεις, σε Έλληνες εφήβους, μια ενασχόληση που φαίνεται να αποτελεί ένα σοβαρό πρόβλημα κατά τη διάρκεια της εφηβικής ηλικίας.

Θα πρέπει να σημειώσουμε εξ αρχής ότι τα ψυχομετρικά μέσα για την αξιολόγηση του φανταστικού ακροατηρίου και του προσωπικού μύθου αμφισβητείται ότι μετρούν πραγματικά τον εγωκεντρισμό ως αποτυχία διαφοροποίησης ή ως γνωστική διαστρέβλωση, κατά την πιαζετιανή έννοια. Οι λειτουργικοί ορισμοί ιδιαίτερα του φανταστικού ακροατηρίου, και λιγότερο του προσωπικού μύθου, είναι προβληματικοί. Οι σχετικές κλίμακες για το φανταστικό ακροατήριο φαίνεται ότι αξιολογούν τη θεωρούμενη ως συνέπειά του, υπερβολική αυτο-συνειδησία, καθώς και τις φαντασιώσεις με διαπροσωπικό περιεχόμενο. Έρευνες με αποκλειστικό αντικείμενο τον ακριβή εννοιολογικό προσδιορισμό του φανταστικού ακροατηρίου και του προσωπικού μύθου και την τεκμηρίωση της εγκυρότητας των αντίστοιχων κλιμάκων δεν έχουν γίνει μέχρι τώρα, παρά το ότι έχουν περάσει τριάντα χρόνια από τότε που ο Elkind εισηγήθηκε τις έννοιες αυτές. Αναμένεται να δημοσιευτεί σύντομα η πρώτη εννοιολογική ανασκόπηση της βιβλιογραφίας για το φανταστικό ακροατήριο και τον προσωπικό μύθο (Vartanian, in press).

Δεχόμαστε, λοιπόν, προς το παρόν ότι οι υπάρχουσες κλίμακες αξιολογούν μερικές από τις διαστάσεις ενός πολυδιάστατου αναπτυξιακού φαινομένου και θεωρούμε ότι έρευνες, όπως η παρούσα, στις οποίες συσχετίζονται το φανταστικό ακροατήριο και ο προσωπικός μύθος με μεταβλητές με τις οποίες αναμένεται, σύμφωνα με τις θεωρητικές απόψεις, να σχετίζονται θετικά ή αρνητικά, πραγματοποιούν έμμεσο έλεγχο της εγκυρότητας του φαινομένου. Για τους παραπάνω λόγους, αλλά και γιατί είναι ελάχιστες οι έρευνες στις οποίες έχουν χρησιμοποιηθεί ποικίλα ψυχομετρικά μέσα για το φανταστικό ακροατήριο και τον προσωπικό μύθο, εξετάζουμε και τις συσχετίσεις μεταξύ των μέσων αυτών.

Για το κύριο ερευνητικό ερώτημα υποθέτουμε ότι οι έφηβοι που προβαίνουν σε πολλές επι-

κίνδυνες δραστηριότητες, όπως αυτές που αναφέραμε παραπάνω, και τις θεωρούν ως σχετικά ακίνδυνες είναι πιο πιθανό να προβλέπουν τις αντιδράσεις ενός φανταστικού ακροατηρίου, αποτελούμενου κυρίως από συνομηλίκους, απέναντι στις δραστηριότητες αυτές και να έχουν μια υψηλή τάση να συμμορφώνονται στην κοινωνική πίεση που τους ασκείται. Ταυτόχρονα, οι έφηβοι αυτοί αναμένεται να είναι επιρρεπείς στην αναζήτηση του κινδύνου και να έχουν μια ισχυρή αίσθηση ατρωτότητας, παντοδυναμίας και μοναδικότητας, δηλαδή, προσωπικού μύθου. Αν λάβουμε υπόψη μας τις θέσεις του Elkind και του Blos (αναφέρθηκαν στην αρχή), αναμένουμε ότι ο προσωπικός μύθος θα είναι καλύτερος προγνωστικός δείκτης της συχνότητας των επικίνδυνων δραστηριοτήτων και της αντίληψης του κινδύνου από ό,τι το φανταστικό ακροατήριο.

Τέλος, υποθέτουμε ότι το φανταστικό ακροατήριο και ο προσωπικός μύθος θα μειώνονται με την ηλικία, σύμφωνα με την πιαζετική θεωρία για την υποχώρηση του εγωκεντρισμού προς το τέλος της εφηβείας με τη διαδικασία της αποκέντρωσης (Elkind, 1967. Inhelder & Piaget, 1955/1958). Αναμένεται, επίσης, τα κορίτσια να έχουν υψηλότερους βαθμούς φανταστικού ακροατηρίου από τα αγόρια και τα αγόρια να έχουν υψηλότερους βαθμούς προσωπικού μύθου από τα κορίτσια. Το εύρημα αυτό έχει διαπιστωθεί σε αρκετές έρευνες (π.χ., Elkind & Bowen, 1979. Enright, Shukla, & Lapsley, 1980. Goossens, Seiffge-Krenke, & Marcoen, 1992), δεν ερμηνεύεται στα πλαίσια της πιαζετιανής θεωρίας για τη γνωστική προέλευση του εγωκεντρισμού και αποδίδεται στη διαφορετική κοινωνικοποίηση των δύο φύλων.

Μέθοδος

Δείγμα

Το δείγμα αποτέλεσαν 297 έφηβοι 11.7-18.4 ετών (μέσος όρος ηλικίας: 15.2 έτη). Οι 71 ήταν

Θεωρία της αποιογημένης πράξης (Ajzen & Fishbein, 1980): Ο καλύτερος προβλεπτικός δείκτης της γενικής συμπεριφοράς είναι η πρόθεση, που προσδιορίζεται από τη στάση του ατόμου απέναντι στη συμπεριφορά, από τον υποκειμενικό κοινωνικό κανόνα (δηλαδή, την αντίληψη για το βαθμό στον οποίο οι άλλοι επιθυμούν το άτομο να εκτελέσει τη συμπεριφορά) και τα κίνητρα του ατόμου να συμμορφωθεί με τις επιθυμίες των άλλων. Σε σχετικές πρόσφατες έρευνες (Greene, Rubin, & Hale, 1995. Greene, Rubin, Hale, & Walters, 1996. Serovich & Greene, 1997) μελετήθηκε μόνον η ριψοκίνδυνη σεξουαλική συμπεριφορά. Διαπιστώθηκε ότι το φανταστικό ακροατήριο συσχετίζεται θετικά, όπως αναμενόταν, με τον υποκειμενικό κοινωνικό κανόνα (συμμόρφωση με τις προσδοκίες των συνομηλίκων) ότι οι έφηβοι που ένιωθαν περισσότερο άτροτοι ήταν λιγότερο πιθανό να συμμορφώνονται με τον υποκειμενικό κοινωνικό κανόνα, να αντιλαμβάνονται τον εαυτό τους ως επιρρεπή στους κινδύνους και να έχουν την πρόθεση να μειώνουν την αναζήτηση του κινδύνου, και περισσότερο πιθανό να έχουν μεγάλο αριθμό ερωτικών συντρόφων- ότι η παντοδυναμία ήταν εντονότερη στους εφήβους των οποίων η στάση ήταν υπέρ της αποφυγής των επικίνδυνων σεξουαλικών δραστηριοτήτων και στους οποίους υπήρχε μεγαλύτερη πρόθεση να μειώνουν τον κίνδυνο, ίσως γιατί αυτές οι δύο μεταβλητές εκφράζουν μια αίσθηση προσωπικής δύναμης. Επίσης, οι έφηβοι που ένιωθαν μοναδικοί, ξεχωριστοί είχαν μειωμένη τάση να ακολουθούν τον υποκειμενικό κοινωνικό κανόνα. Η ενημέρωση για το AIDS δε σχετίζεται με τον εγωκεντρισμό και αυτό κλονίζει την άποψη ότι τα προγράμματα αγωγής υγείας πρέπει να παρέχουν μεγάλο αριθμό πληροφοριών. Στην τρίτη κατά σειρά έρευνα της ομάδας αυτής ο προσωπικός μύθος συσχετίζεται θετικά με τον αριθμό των ερωτικών συντρόφων, δε συσχετίζεται όμως και με την πρόθεση για χρήση προφυλακτικού. Όλες οι παραπάνω συσχετίσεις είναι μάλλον μικρού βαθμού.

Θεωρία της προβληματικής συμπεριφοράς

(Jessor, 1987, 1992): Η ριψοκίνδυνη συμπεριφορά αποκλίνει από τους κοινωνικούς κανόνες και η επιρρέπεια σε αυτήν προσδιορίζεται από παράγοντες της προσωπικότητας, της συμπεριφοράς και του περιβάλλοντος του εφήβου. Στα πλαίσια της κλινικής αυτής προσέγγισης διαπιστώθηκε θετική συνάφεια των προβλημάτων κοινωνικής προσαρμογής του εφήβου με την ανάμιξη του σε επικίνδυνες δραστηριότητες, δεν υπάρχει όμως σχέση του τελευταίου παράγοντα με το φανταστικό ακροατήριο και τον προσωπικό μύθο (Lavery, Siegel, Cousins, & Rubovits, 1993). Πρέπει να ληφθεί υπόψη ότι το δείγμα της παραπάνω έρευνας ήταν κλινικό.

Γίνεται αντιληπτό ότι στις έρευνες που ανασκοπήθηκαν υπάρχουν τα ακόλουθα μειονεκτήματα: (α) Δειγματοληπτικοί περιορισμοί ως προς την ηλικία (σε όλες τις έρευνες), το φύλο ή την κοινωνική υποομάδα (π.χ., μόνον έφηβοι που έχουν σεξουαλικές επαφές, κλινικό δείγμα κ.λπ.). (β) Χρήση ορισμένων -ενός ή δύο μόνον- ψυχομετρικών μέσων για την αξιολόγηση του φανταστικού ακροατηρίου και του προσωπικού μύθου. (γ) Αξιολόγηση (στις πιο πολλές έρευνες) μόνον ορισμένων μορφών ριψοκίνδυνης συμπεριφοράς. Τα μειονεκτήματα αυτά ερμηνεύουν μερικώς τα αλληλοσυγκρουόμενα και αντιφατικά ευρήματα των ερευνών αυτών για τη μελετώμενη σχέση και αυτά ακριβώς τα μειονεκτήματα επιχειρεί να περιορίσει η παρούσα έρευνα. Έτσι, με βάση την αναπτυξιακή προσέγγιση της εφηβικής ριψοκίνδυνης συμπεριφοράς, μελετάται η σχέση του φανταστικού ακροατηρίου και του προσωπικού μύθου με διάφορα είδη ριψοκίνδυνης συμπεριφοράς σε όλο σχεδόν το εύρος της εφηβικής ηλικίας (11-18 ετών περίπου), με τα περισσότερα από τα γνωστά μέχρι σήμερα εργαλεία για την αξιολόγηση του φανταστικού ακροατηρίου και του προσωπικού μύθου. Ο στόχος της έρευνας αυτής ήταν να συμβάλει στην περαιτέρω αποσαφήνιση της σχέσης ανάμεσα στα δύο αυτά βιώματα και στην ενασχόληση με επικίνδυνες δραστηριότητες, όπως, π.χ., το κάπνισμα, η χρήση αλκοόλ, η επικίνδυνη οδήγηση μηχανής, η σεξουαλική επαφή χωρίς προφυλά-

ξεις, σε Έλληνες εφήβους, μια ενασχόληση που φαίνεται να αποτελεί ένα σοβαρό πρόβλημα κατά τη διάρκεια της εφηβικής ηλικίας.

Θα πρέπει να σημειώσουμε εξ αρχής ότι τα ψυχομετρικά μέσα για την αξιολόγηση του φανταστικού ακροατηρίου και του προσωπικού μύθου αμφισβητείται ότι μετρούν πραγματικά τον εγωκεντρισμό ως αποτυχία διαφοροποίησης ή ως γνωστική διαστρέβλωση, κατά την πιαζετιανή έννοια. Οι λειτουργικοί ορισμοί ιδιαίτερα του φανταστικού ακροατηρίου, και λιγότερο του προσωπικού μύθου, είναι προβληματικοί. Οι σχετικές κλίμακες για το φανταστικό ακροατήριο φαίνεται ότι αξιολογούν τη θεωρούμενη ως συνέπειά του, υπερβολική αυτο-συνειδησία, καθώς και τις φαντασιώσεις με διαπροσωπικό περιεχόμενο. Έρευνες με αποκλειστικό αντικείμενο τον ακριβή εννοιολογικό προσδιορισμό του φανταστικού ακροατηρίου και του προσωπικού μύθου και την τεκμηρίωση της εγκυρότητας των αντίστοιχων κλιμάκων δεν έχουν γίνει μέχρι τώρα, παρά το ότι έχουν περάσει τριάντα χρόνια από τότε που ο Elkind εισηγήθηκε τις έννοιες αυτές. Αναμένεται να δημοσιευτεί σύντομα η πρώτη εννοιολογική ανασκόπηση της βιβλιογραφίας για το φανταστικό ακροατήριο και τον προσωπικό μύθο (Vartanian, *in press*).

Δεχόμαστε, λοιπόν, προς το παρόν ότι οι υπάρχουσες κλίμακες αξιολογούν μερικές από τις διαστάσεις ενός πολυδιάστατου αναπτυξιακού φαινομένου και θεωρούμε ότι έρευνες, όπως η παρούσα, στις οποίες συσχετίζονται το φανταστικό ακροατήριο και ο προσωπικός μύθος με μεταβλητές με τις οποίες αναμένεται, σύμφωνα με τις θεωρητικές απόψεις, να σχετίζονται θετικά ή αρνητικά, πραγματοποιούν έμμεσο έλεγχο της εγκυρότητας του φαινομένου. Για τους παραπάνω λόγους, αλλά και γιατί είναι ελάχιστες οι έρευνες στις οποίες έχουν χρησιμοποιηθεί ποικίλα ψυχομετρικά μέσα για το φανταστικό ακροατήριο και τον προσωπικό μύθο, εξετάζουμε και τις συσχετίσεις μεταξύ των μέσων αυτών.

Για το κύριο ερευνητικό ερώτημα υποθέτουμε ότι οι έφηβοι που προβαίνουν σε πολλές επι-

κίνδυνες δραστηριότητες, όπως αυτές που αναφέραμε παραπάνω, και τις θεωρούν ως σχετικά ακίνδυνες είναι πιο πιθανό να προβλέπουν τις αντιδράσεις ενός φανταστικού ακροατηρίου, αποτελούμενου κυρίως από συνομηλικούς, απέναντι στις δραστηριότητες αυτές και να έχουν μια υψηλή τάση να συμμορφώνονται στην κοινωνική πίεση που τους ασκείται. Ταυτόχρονα, οι έφηβοι αυτοί αναμένεται να είναι επιρρεπείς στην αναζήτηση του κινδύνου και να έχουν μια ισχυρή αίσθηση ατρωτότητας, παντοδυναμίας και μοναδικότητας, δηλαδή, προσωπικού μύθου. Αν λάβουμε υπόψη μας τις θέσεις του Elkind και του Blos (αναφέρθηκαν στην αρχή), αναμένουμε ότι ο προσωπικός μύθος θα είναι καλύτερος προγνωστικός δείκτης της συχνότητας των επικίνδυνων δραστηριοτήτων και της αντίληψης του κινδύνου από ό,τι το φανταστικό ακροατήριο.

Τέλος, υποθέτουμε ότι το φανταστικό ακροατήριο και ο προσωπικός μύθος θα μειώνονται με την ηλικία, σύμφωνα με την πιαζετική θεωρία για την υποχώρηση του εγωκεντρισμού προς το τέλος της εφηβείας με τη διαδικασία της αποκέντρωσης (Elkind, 1967. Inhelder & Piaget, 1955/1958). Αναμένεται, επίσης, τα κορίτσια να έχουν υψηλότερους βαθμούς φανταστικού ακροατηρίου από τα αγόρια και τα αγόρια να έχουν υψηλότερους βαθμούς προσωπικού μύθου από τα κορίτσια. Το εύρημα αυτό έχει διαπιστωθεί σε αρκετές έρευνες (π.χ., Elkind & Bowen, 1979. Enright, Shukla, & Lapsley, 1980. Goossens, Seiffge-Krenke, & Marcoen, 1992), δεν ερμηνεύεται στα πλαίσια της πιαζετιανής θεωρίας για τη γνωστική προέλευση του εγωκεντρισμού και αποδίδεται στη διαφορετική κοινωνικοποίηση των δύο φύλων.

Μέθοδος

Δείγμα

Το δείγμα αποτέλεσαν 297 έφηβοι 11.7-18.4 ετών (μέσος όρος ηλικίας: 15.2 έτη). Οι 71 ήταν

μαθητές της Α' Γυμνασίου (μέσος όρος ηλικίας: 12.4 έτη), 66 μαθητές Γ' Γυμνασίου (μέσος όρος ηλικίας: 14.4 έτη), 84 μαθητές Β' Λυκείου (μέσος όρος ηλικίας: 16.4 έτη) και 76 μαθητές Γ' Λυκείου (μέσος όρος ηλικίας: 17.3 έτη). Από αυτούς 118 ήταν αγόρια και 179 κορίτσια. Από την Αθήνα προέρχονταν 142 έφηβοι, ενώ από ημιαστικές περιοχές 155.

Μέσα συλλογής δεδομένων

Κλίμακα Φανταστικού Ακροατηρίου (Elkind & Bowen, 1979). Η κλίμακα αποτελείται από 12 σύντομες ιστορίες. Οι έξι από αυτές αφορούν δυνητικά δυσάρεστες καταστάσεις (π.χ., να πηγαίνεις σε ένα πάρτι με ένα λεκέ πάνω στα ρούχα σου) –αυτή είναι η υποκλίμακα των Περιστασιακών Χαρακτηριστικών– και οι υπόλοιπες έξι αφορούν καταστάσεις στις οποίες είναι δυνατόν να αποκαλυφθούν πιο σταθερά χαρακτηριστικά της προσωπικότητας του ατόμου, όπως τα ενδιαφέροντα, οι σκέψεις, το άγχος (π.χ., να διαβάξεις μια έκθεσή σου ενώπιον της τάξης) –αυτή είναι η υποκλίμακα των Σταθερών Χαρακτηριστικών. Η κλίμακα αυτή αξιολογεί μια συνέπεια του φανταστικού ακροατηρίου, την υπερβολική αυτο-συνειδησία. Οι ερωτώμενοι καλούνται να επιλέξουν ανάμεσα σε τρεις εναλλακτικές απαντήσεις που αναφέρονται στον πιθανό βαθμό συμμετοχής τους στις καταστάσεις αυτές: 3 (απροθυμία να συμμετέχουν), 2 (αδιάφορη στάση απέναντι στη συμμετοχή) και 1 (προθυμία να συμμετέχουν). Όσο υψηλότερος είναι ο βαθμός τόσο πιο έντονο είναι το φαινόμενο του φανταστικού ακροατηρίου. Ας σημειωθεί ότι δεν κρίθηκε σκόπιμο να γίνουν σημαντικές αλλαγές από την πρωτότυπη κλίμακα, εκτός από την ιδιαίτερη προσοχή που δόθηκε στο να είναι οι τρεις εναλλακτικές απαντήσεις αμοιβαίως αποκλειόμενες, πράγμα που δε φαινόταν να εξασφαλίζεται απολύτως στην πρωτότυπη κλίμακα (Γαλανάκη, 1996β).

Η εσωτερικής συνέπειας αξιοπιστία της κλίμακας ήταν: Cronbach's α = .62 (της πρωτότυπης κλίμακας ήταν .63).

Νέα Κλίμακα Φανταστικού Ακροατηρίου (Lapsley, Fitzgerald, Rice, & Jackson, 1989. Lapsley, προσωπική επικοινωνία, 26 Ιουλίου 1991) –ελληνική προσαρμογή. Η ελληνική προσαρμογή –η οποία προήλθε από μία μεγάλης έκτασης προκαταρκτική έρευνα (Γαλανάκη, 1996α) και από τη χρήση της σε ένα ευρύτερο ερευνητικό πρόγραμμα (Γαλανάκη, 1996β)– αποτελείται από 33 ερωτήσεις που αξιολογούν τον αντικειμενότροπο ιδεασμό και τις φαντασιώσεις που αφορούν τις διαπροσωπικές σχέσεις. Οι ερωτώμενοι καλούνται να δηλώσουν πόσο συχνά τους συμβαίνουν τέτοια φαινόμενα επιλέγοντας ανάμεσα σε τέσσερις εναλλακτικές απαντήσεις (1 = Σχεδόν ποτέ, 2 = Λίγες φορές, 3 = Πολλές φορές, 4 = Σχεδόν συνεχώς). Για παράδειγμα, τους ζητείται να δηλώσουν πόσο συχνά φαντάζονται τον εαυτό τους να είναι ένας διάσημος τραγουδιστής, να τους θαυμάζουν οι άλλοι για την εμφάνισή τους, να σώζουν από μια δύσκολη κατάσταση ένα φίλο τους, πόσο συχνά φαντάζονται τις αντιδράσεις των άλλων εάν πέθαιναν οι ίδιοι κ.ο.κ. Όσο υψηλότερος είναι ο βαθμός τόσο εντονότερο είναι το φαινόμενο του φανταστικού ακροατηρίου.

Η εσωτερικής συνέπειας αξιοπιστία της κλίμακας ήταν: Cronbach's α = .83 (της πρωτότυπης κλίμακας ήταν .92).

Κλίμακα Προσωπικού Μύθου (Elkind, προσωπική επικοινωνία, 10 Αυγούστου 1993). Η κλίμακα αποτελείται από 18 ερωτήσεις που αξιολογούν, με έξι ερωτήσεις η καθεμία, τρεις διαστάσεις του προσωπικού μύθου, δηλαδή τη *μοναδικότητα* (π.χ., “Πιστεύω ότι ένας καθηγητής μου με βλέπει σαν κάτι το ξεχωριστό και διαφορετικό από τα άλλα παιδιά”), την *ατρωτότητα* (π.χ., “Πιστεύω ότι τα καταφέρνω καλύτερα από τα άλλα παιδιά να ξεφεύγω και να μη βρίσκω το μπελά μου για διάφορα θέματα”) και την *τάση για ριψοκινδυνότητα* (π.χ., “Όταν έχω να δώσω διαγωνίσματα, μπορεί και να μη διαβάσω, γιατί ξέρω ότι έτσι και αλλιώς θα γράψω καλά”). Οι ερωτώμενοι καλούνται να δηλώσουν πόσο συχνά νιώθουν έτσι, επιλέγοντας ανάμεσα σε τρεις εναλλακτικές απαντήσεις (1 = Σπάνια νιώθω έτσι, 2 = Με-

ρικές φορές νιώθω έτσι, 3 = Πολλές φορές νιώθω έτσι). Όσο υψηλότερος είναι ο βαθμός τόσο εντονότερο είναι το φαινόμενο του προσωπικού μύθου. Ας σημειωθεί ότι δεν κρίθηκε σκόπιμο να γίνουν αλλαγές από την πρωτότυπη κλίμακα, εκτός από πολύ μικρές φραστικές αλλαγές (Γαλανάκη, 1996β): το περιεχόμενο και η διατύπωση των ερωτήσεων ήταν απόλυτα κατανοητά από τους ερωτώμενους.

Η εσωτερικής συνέπειας αξιοπιστία της κλίμακας ήταν: Cronbach's α = .51. (Ο κατασκευαστής δεν παρέχει στοιχεία για την αξιοπιστία της πρωτότυπης κλίμακας, καθώς η κλίμακα δεν έχει δημοσιευτεί.)

Νέα Κλίμακα Προσωπικού Μύθου (Lapsley et al., 1989. Lapsley, προσωπική επικοινωνία, 26 Ιουλίου 1991) –ελληνική προσαρμογή. Η ελληνική προσαρμογή –η οποία προήλθε από μία μεγάλης έκτασης προκαταρκτική έρευνα (Γαλανάκη, 1996α) και από τη χρήση της σε ένα ευρύτερο ερευνητικό πρόγραμμα (Γαλανάκη, 1996β)– αποτελείται από 31 ερωτήσεις που αξιολογούν τρεις διαστάσεις του προσωπικού μύθου, δηλαδή τη *μοναδικότητα* (10 ερωτήσεις), την *παντοδυναμία* (10 ερωτήσεις) και την *ατρωτότητα* (11 ερωτήσεις). Χαρακτηριστική ερώτηση για τη μοναδικότητα είναι "Πιστεύω ότι είμαι ένα ξεχωριστό, μοναδικό άτομο", για την παντοδυναμία "Πιστεύω ότι μπορώ να καταφέρω ο,τιδήποτε βάλω στο νου μου" και για την ατρωτότητα "Πράγματα, όπως τα ναρκωτικά, δεν είναι δυνατόν ποτέ να συμβούν σε μένα". Οι ερωτώμενοι καλούνται να δηλώσουν πόσο συμφωνούν ή διαφωνούν με το περιεχόμενο των προτάσεων, επιλέγοντας ανάμεσα σε τέσσερις εναλλακτικές απαντήσεις (1 = Διαφωνώ πολύ, 2 = Κάπως διαφωνώ, 3 = Κάπως συμφωνώ, 4 = Συμφωνώ πολύ). Όσο υψηλότερος είναι ο βαθμός τόσο εντονότερο είναι το φαινόμενο του προσωπικού μύθου.

Η εσωτερικής συνέπειας αξιοπιστία της κλίμακας ήταν: Cronbach's α = .78 (της πρωτότυπης κλίμακας ήταν .65).

Ερωτηματολόγιο Ριψοκίνδυνης Συμπεριφοράς (Dolcini et al., 1989) –ελληνική προσαρμογή.

Η ελληνική προσαρμογή του ερωτηματολογίου αξιολογεί τη συχνότητα (1 = Ποτέ, 2 = Σπάνια, 3 = Αρκετές φορές και 4 = Πολλές φορές) της ενασχόλησης του ατόμου στο παρελθόν με διάφορες επικίνδυνες δραστηριότητες, που είναι οι ακόλουθες: να καπνίζει τσιγάρο, να καπνίζει μαριχουάνα-χασίς, να πίνει οινοπνευματώδη ποτά, να παίρνει χάπια (ηρεμιστικά, υπνωτικά κ.λπ.), να οδηγεί μηχανή χωρίς άδεια οδήγησης, να οδηγεί μηχανή χωρίς προφύλαξη ταχύτητα, να κάνει έρωτα χωρίς προφύλαξη για τις σεξουαλικώς μεταδιδόμενες ασθένειες. Η οδήγηση αυτοκινήτου, που αναφερόταν στο πρωτότυπο ερωτηματολόγιο, αντικαταστάθηκε από την οδήγηση μοτοσυκλέτας, που είναι πιο συχνή στην Ελλάδα και επιτρέπεται από την ηλικία των 16 ετών. Επίσης, αφαιρέθηκε μια ερώτηση που αναφερόταν στην ενασχόληση με επικίνδυνες δραστηριότητες γενικά, για να αποφευχθεί η επικάλυψη με ερωτήσεις της Κλίμακας Προσωπικού Μύθου. Όσο υψηλότερος είναι ο βαθμός τόσο υψηλότερη είναι η συχνότητα ενασχόλησης με επικίνδυνες δραστηριότητες.

Η εσωτερικής συνέπειας αξιοπιστία της κλίμακας ήταν: Cronbach's α = .79 (της πρωτότυπης δεν αναφέρεται).

Ερωτηματολόγιο Αντίληψης του Κινδύνου (Dolcini et al., 1989) –ελληνική προσαρμογή. Σε χωριστή σελίδα, δόθηκαν πάλι οι παραπάνω επικίνδυνες δραστηριότητες, αλλά η ερώτηση τώρα ήταν: "Πόσο πιστεύεις ότι μπορούν να σε βλάψουν αυτά που λένε οι παρακάτω φράσεις;" (1 = Καθόλου, 2 = Λίγο, 3 = Αρκετά και 4 = Πολύ). Όσο υψηλότερος είναι ο βαθμός τόσο υψηλότερη είναι η αντίληψη του κινδύνου.

Η εσωτερικής συνέπειας αξιοπιστία της κλίμακας ήταν: Cronbach's α = .74 (της πρωτότυπης δεν αναφέρεται).

Διαδικασία συλλογής των δεδομένων

Οι μαθητές συμπλήρωσαν τα ερωτηματολόγια ομαδικά μέσα στις σχολικές τάξεις, ως μέ-

ρος ενός ευρύτερου ερευνητικού προγράμματος για τον εγωκεντρισμό του εφήβου και τη σχέση του με άλλες μεταβλητές. Η ερευνήτρια και τρεις ειδικά εκπαιδευμένοι για την έρευνα αυτή βοηθοί-ερευνητές χορήγησαν τα ερωτηματολόγια. Οι καθηγητές δεν ήταν παρόντες κατά τη διάρκεια της χορήγησης. Οι συμμετέχοντες συμπλήρωσαν πρώτα τις κλίμακες φανταστικού ακροατηρίου και προσωπικού μύθου και κατόπιν τα ερωτηματολόγια συχνότητας επικίνδυνων δραστηριοτήτων και αντίληψης του κινδύνου (για να μην επηρεαστούν από τον πολύ προσωπικό χαρακτήρα των τελευταίων). Οι γενικές οδηγίες ήταν ότι επρόκειτο να λάβουν μέρος σε μια έρευνα που αφορούσε τον τρόπο που βλέπουν τα παιδιά της ηλικίας τους τον εαυτό τους και τους άλλους, ότι η έρευνα αυτή δεν έχει καμία σχέση με το σχολείο και τους βαθμούς, ότι δεν υπάρχουν σωστές και λανθασμένες απαντήσεις, ότι οι απαντήσεις τους είναι ανώνυμες και ότι με τη συμμετοχή και ειλικρινή συνεργασία τους θα βοηθήσουν τους ερευνητές να κατανοήσουν καλύτερα το πώς σκέπτονται και πώς νιώθουν για σημαντικά θέματα οι έφηβοι.

Αποτελέσματα

Περιγραφικά δεδομένα και προκαταρκτικές αναλύσεις

Ένα αξιοσημείωτο ποσοστό εφήβων είχαν δοκιμάσει (αρκετές φορές ή πολλές φορές) τσιγάρο (21.2%) και οινοπνευματώδη ποτά (32%). Ένα παρόμοιο ποσοστό (30%) δήλωσαν ότι οδήγησαν μηχανή χωρίς άδεια κυκλοφορίας. Μικρότερα αλλά υπολογίσιμα ποσοστά βρέθηκαν για την οδήγηση μηχανής με υπερβολική ταχύτητα (16.1%), τις "σουζες" και τα άλλα κόλπα με μηχανή (7.8%), τη σεξουαλική επαφή χωρίς προφυλάξεις για πιθανή εγκυμοσύνη (6.1%) και τη σεξουαλική επαφή χωρίς προφυλάξεις για τις σεξουαλικά μεταδιδόμενες ασθένειες (6%). Χάπια και μαριχουάνα είχε δοκιμάσει ένα πολύ μικρό ποσοστό μαθητών (2.3% και 0.7%, αντί-

στοιχα). Περισσότερα αγόρια από ό,τι κορίτσια είχαν προβεί σε ορισμένου είδους επικίνδυνες δραστηριότητες, όπως η κατανάλωση οινοπνευματωδών (35.6% έναντι 29.6%), η οδήγηση μηχανής χωρίς άδεια κυκλοφορίας (44.1% έναντι 20.6%) και η οδήγηση μηχανής με υπερβολική ταχύτητα (28.8% έναντι 7.8%).

Η διπαραγοντική ανάλυση διακύμανσης ως προς τη σχολική τάξη και το φύλο του παιδιού (4 x 2) για τη συχνότητα των επικίνδυνων δραστηριοτήτων έδειξε στατιστικώς σημαντική κύρια επίδραση της τάξης, $F(3, 289) = 16.41, p < .0001$, και στατιστικώς σημαντική κύρια επίδραση του φύλου, $F(1, 289) = 23.28, p < .0001$. Οι πολλαπλές συγκρίσεις με τη μέθοδο Scheffe έδειξαν το αναμενόμενο εύρημα: οι μαθητές της Β' και Γ' Λυκείου ανέφεραν σημαντικά περισσότερες επικίνδυνες δραστηριότητες από ό,τι οι μαθητές της Α' και της Γ' Γυμνασίου (βλέπε Πίνακα 1). Επίσης, όπως αναμενόταν, τα αγόρια επιδίδονταν συχνότερα σε επικίνδυνες δραστηριότητες από ό,τι τα κορίτσια (βλέπε Πίνακα 1). Η αλληλεπίδραση Τάξη x Φύλο ήταν στατιστικώς μη σημαντική. Τα ευρήματα αυτά για την τάξη (ηλικία) και το φύλο ήταν παρόμοια με αυτά των Dolcini et al. (1989).

Μόνο μια μικρή μερίδα μαθητών (1.3% έως 4%, μέσος όρος: 2.56%) δήλωσαν ότι οι επικίνδυνες δραστηριότητες δεν ήταν δυνατό να τους βλάψουν καθόλου. Η μόνη εξαίρεση (που δεν περιλαμβάνεται στον παραπάνω μέσο όρο) ήταν η οδήγηση μηχανής χωρίς άδεια κυκλοφορίας (13.1%), μια δραστηριότητα που φαίνεται να μη θεωρείται εξαιρετικά επικίνδυνη και είναι μάλλον συχνή, όπως είδαμε παραπάνω.

Η διπαραγοντική ανάλυση διακύμανσης ως προς τη σχολική τάξη και το φύλο του παιδιού (4 x 2) για την αντίληψη του κινδύνου έδειξε μόνο μια οριακή στατιστικώς σημαντική κύρια επίδραση για το φύλο, $F(1, 289) = 3.69, p < .06$. Τα αγόρια αντιλαμβάνονταν μειωμένο κίνδυνο σε σχέση με τα κορίτσια (βλέπε Πίνακα 1). Η κύρια επίδραση για την τάξη και η αλληλεπίδραση Τάξη x Φύλο ήταν στατιστικώς μη σημαντικές.

Όπως αναμενόταν, η συχνότητα των επικίν-

Πίνακας 1
Μέσοι όροι και τυπικές αποκλίσεις των μεταβλητών κατά φύλο, τάξη
και για το σύνολο του δείγματος

Μεταβλητή	Αγόρια n = 118		Κορίτσια n = 179		Α' Γυμν. n = 71		Γ' Γυμν. n = 66		Β' Λυκ. n = 84		Γ' Λυκ. n = 76		Σύνολο N = 297	
	M	SD	M	SD	M	SD	M	SD	M	SD	M	SD	M	SD
ΦΑ - Elkind	1.71	.32	1.83	.28	1.71	.27	1.77	.31	1.82	.31	1.83	.31	1.78	.31
ΣΧ	1.68	.37	1.82	.37	1.62	.32	1.71	.35	1.84	.41	1.88	.37	1.77	.38
ΠΧ	1.74	.41	1.84	.35	1.80	.38	1.82	.38	1.80	.38	1.79	.37	1.80	.38
ΦΑ - Lapsley	2.27	.35	2.19	.35	2.26	.39	2.23	.36	2.15	.29	2.25	.37	2.22	.35
ΠΜ - Elkind	1.83	.27	1.71	.22	1.76	.28	1.78	.24	1.73	.23	1.77	.25	1.76	.25
ΜΟΝ	1.91	.37	1.89	.33	1.87	.33	1.97	.37	1.85	.34	1.92	.35	1.90	.35
ΑΤΡ	1.70	.33	1.67	.30	1.69	.36	1.68	.29	1.69	.30	1.66	.31	1.68	.31
ΑΡΙ	1.87	.41	1.58	.38	1.70	.43	1.69	.42	1.67	.41	1.72	.43	1.70	.42
ΠΜ - Lapsley	2.54	.34	2.46	.36	2.47	.38	2.52	.35	2.52	.34	2.45	.36	2.49	.36
ΜΟΝ	2.62	.59	2.70	.57	2.62	.61	2.68	.57	2.70	.56	2.68	.59	2.67	.58
ΠΑΝ	2.69	.51	2.56	.44	2.52	.50	2.62	.49	2.69	.44	2.60	.46	2.61	.47
ΑΤΡ	2.32	.34	2.14	.41	2.28	.36	2.28	.36	2.19	.45	2.11	.37	2.21	.39
ΣΕΔ	1.59	.59	1.36	.40	1.19	.37	1.34	.37	1.60	.58	1.62	.47	1.45	.50
ΑΚΙ	3.36	.46	3.45	.40	3.49	.51	3.42	.45	3.37	.39	3.39	.38	3.42	.43

Σημείωση: ΦΑ: Φανταστικό ακροατήριο. ΣΧ: Σταθερά χαρακτηριστικά. ΠΧ: Περιστασιακά χαρακτηριστικά. ΠΜ: Προσωπικός μύθος. ΜΟΝ: Μοναδικότητα. ΑΤΡ: Απρωτότητα. ΑΡΙ: Αναζήτηση της ριψοκινδυνότητας. ΠΑΝ: Παντοδυναμία. ΣΕΔ: Συχνότητα επικίνδυνων δραστηριοτήτων. ΑΚΙ: Αντίληψη του κινδύνου.

δυνων δραστηριοτήτων είχε στατιστικώς σημαντική αρνητική συνάφεια με την αντίληψη του κινδύνου (βλέπε Πίνακα 2) για όλες τις τάξεις, εκτός από την Γ' Γυμνασίου, για την οποία δε βρέθηκε καμία στατιστικώς σημαντική συνάφεια. Υπήρχε, επίσης, μια τάση τα κορίτσια να έχουν υψηλότερους δείκτες συνάφειας ανάμεσα στις δύο αυτές μεταβλητές από ό,τι τα αγόρια. Η συνάφεια αυτή, όπως φαίνεται στον Πίνακα 2, είναι μέτρια (παρόμοιο εύρημα αναφέρουν και οι Dolcini et al., 1989: $r = -.33$ για όλο το δείγμα).

Για να εξεταστεί η σχέση κάθε διάστασης του εγωκεντρισμού με την τάξη και το φύλο, διεξήχθησαν πολυμεταβλητές και μονομεταβλητές αναλύσεις διακύμανσης. Η πολυμεταβλητή ανάλυση διακύμανσης (MANOVA) για τις δύο διαστάσεις του φανταστικού ακροατηρίου κατά

Elkind, Περιστασιακά Χαρακτηριστικά και Σταθερά Χαρακτηριστικά, έδειξε μια στατιστικώς σημαντική πολυμεταβλητή επίδραση για την τάξη, $Pillai's = .07$, $F(6, 578) = 3.72$, $p < .001$. Οι μονομεταβλητές αναλύσεις έδειξαν στατιστικώς σημαντική επίδραση μόνο για τα Σταθερά Χαρακτηριστικά, $F(3, 289) = 6.33$, $p < .0001$ και όχι για τα Περιστασιακά Χαρακτηριστικά. Πολλαπλές συγκρίσεις με τη μέθοδο Scheffe έδειξαν ότι οι μαθητές της Β' και της Γ' Λυκείου είχαν σημαντικά υψηλότερους μέσους όρους στα Σταθερά Χαρακτηριστικά από ό,τι οι μαθητές της Α' και της Γ' Γυμνασίου (βλέπε Πίνακα 1). Διαπιστώθηκε, επίσης, μια στατιστικώς σημαντική επίδραση για το φύλο, $Pillai's = .04$, αντίστοιχη $F(2, 288) = 5.30$, $p < .01$. Οι μονομεταβλητές αναλύσεις έδειξαν στατιστικώς σημαντική επίδραση τόσο για τα Σταθερά Χαρακτηριστικά, $F(1, 289)$

Πίνακας 2
Δείκτες συνάφειας (Pearson r) ανάμεσα στη συχνότητα επικίνδυνων δραστηριοτήτων και στην αντίληψη του κινδύνου κατά φύλο, τάξη και για το σύνολο του δείγματος

	Συχνότητα επικίνδυνων δραστηριοτήτων						
	Αγόρια $n = 118$	Κορίτσια $n = 179$	Α' Γυμν. $n = 71$	Γ' Γυμν. $n = 66$	Β' Λυκ. $n = 84$	Γ' Λυκ. $n = 76$	Σύνολο $N = 297$
Αντίληψη του κινδύνου	-.27**	-.41***	-.56***	-.05	-.31**	-.42***	-.34***

Σημείωση: ** $p < .01$. *** $p < .001$.

= 8.05, $p < .01$ όσο και για τα Περιστασιακά Χαρακτηριστικά, $F(1, 289) = 5.73$, $p < .05$. Τα κορίτσια είχαν σημαντικά υψηλότερους μέσους όρους στα Σταθερά Χαρακτηριστικά και στα Περιστασιακά Χαρακτηριστικά από ό,τι τα αγόρια (βλέπε Πίνακα 1). Η αλληλεπίδραση Τάξη x Φύλο ήταν στατιστικώς μη σημαντική.

Στη συνέχεια, η διπαραγοντική ανάλυση διακύμανσης ως προς τη σχολική τάξη και το φύλο του παιδιού (4 x 2) για το φανταστικό ακροατήριο κατά Lapsley έδειξε μια οριακή στατιστικώς σημαντική κύρια επίδραση για το φύλο, $F(1, 289) = 3.17$, $p < .08$. Τα αγόρια είχαν σημαντικά υψηλότερους μέσους όρους στις αντικειμενότερες φαντασιώσεις από ό,τι τα κορίτσια. Η κύρια επίδραση για την τάξη και η αλληλεπίδραση Τάξη x Φύλο ήταν στατιστικώς μη σημαντικές.

Η πολυμεταβλητή ανάλυση διακύμανσης με τις τρεις διαστάσεις του προσωπικού μύθου κατά Elkind, τη μοναδικότητα, την ατρωτότητα, και την αναζήτηση της ριψοκινδυνότητας, έδειξε μια στατιστικώς σημαντική επίδραση για το φύλο, $Pillai's = .12$, αντίστοιχη $F(3, 287) = 12.41$, $p < .0001$. Η μόνη στατιστικώς σημαντική μονομεταβλητή επίδραση ήταν αυτή για την αναζήτηση της ριψοκινδυνότητας, $F(1, 289) = 37.18$, $p < .0001$. Τα αγόρια είχαν σημαντικά υψηλότερους μέσους όρους αναζήτησης της ριψοκινδυνότητας από ό,τι τα κορίτσια (βλέπε Πίνακα 1). Η μονομεταβλητή επίδραση για τη μοναδικότητα και την ατρωτότητα ήταν στατιστικώς μη σημαντι-

κές, καθώς και οι πολυμεταβλητές και μονομεταβλητές αναλύσεις για την τάξη και η αλληλεπίδραση Τάξη x Φύλο.

Τέλος, η πολυμεταβλητή ανάλυση διακύμανσης με τις τρεις διαστάσεις του προσωπικού μύθου κατά Lapsley, μοναδικότητα, παντοδυναμία και ατρωτότητα, έδειξε στατιστικώς σημαντική επίδραση για το φύλο, $Pillai's = .07$, αντίστοιχη $F(3, 287) = 6.96$, $p < .0001$. Διαπιστώθηκε μια στατιστικώς σημαντική επίδραση για την παντοδυναμία, $F(1, 289) = 5.81$, $p < .05$, και μια στατιστικώς σημαντική μονομεταβλητή επίδραση για την ατρωτότητα, $F(1, 289) = 12.75$, $p < .0001$. Τα αγόρια είχαν σημαντικά υψηλότερους μέσους όρους στην παντοδυναμία και στην ατρωτότητα από ό,τι τα κορίτσια (βλέπε Πίνακα 1). Η πολυμεταβλητή και η μονομεταβλητή επίδραση για την τάξη, καθώς και η αλληλεπίδραση Τάξη x Φύλο ήταν στατιστικώς μη σημαντικές.

Σχέσεις μεταξύ των εκδηλώσεων (και των διαστάσεων) του εγωκεντρισμού

Όπως φαίνεται στον Πίνακα 3, το φανταστικό ακροατήριο κατά Elkind (και οι δύο διαστάσεις του, τα "Σταθερά Χαρακτηριστικά" και τα "Περιστασιακά Χαρακτηριστικά", οι οποίες σχετίζονται μέτρια μεταξύ τους), εμφανίζουν ασθενείς αρνητικές (ορισμένες από αυτές είναι στατιστικώς σημαντικές) συνάφειες με όλες τις άλλες

Πίνακας 3
Δείκτες συνάφειας (Pearson *r*) μεταξύ των μεταβλητών του εγωκεντρισμού

Μεταβλητή	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
1 (ΦΑ-Elkind)	–											
2 (ΣΧ)	.81***	–										
3 (ΠΧ)	.81***	.31***	–									
4 (ΦΑ-Lapsley)	-.09	-.14*	-.01	–								
5 (ΠΜ-Elkind)	-.11	-.13*	-.04	.26***	–							
6 (MON)	-.15**	-.18**	-.06	.26***	.67***	–						
7 (ΑΤΡ)	.10	.05	.11	.18**	.66***	.26***	–					
8 (ΑΡΙ)	-.14*	-.12*	-.11	.11*	.73***	.17**	.20***	–				
9 (ΠΜ-Lapsley)	-.09	-.07	-.07	.25***	.28***	.24***	.21***	.14*	–			
10 (MON)	.07	.08	.03	.22***	.17**	.17**	.15**	.05	.78***	–		
11 (ΠΑΝ)	-.20***	-.18**	-.13	.25***	.29***	.29***	.19***	.12	.79***	.42***	–	
12 (ΑΤΡ)	-.10	-.09	-.07	.07	.17**	.07	.11	.16**	.64***	.19***	.35***	–

Σημείωση: ΦΑ: Φανταστικό ακροατήριο. ΣΧ: Σταθερά χαρακτηριστικά. ΠΧ: Περιστασιακά χαρακτηριστικά. ΠΜ: Προσωπικός μύθος. MON: Μοναδικότητα. ΑΤΡ: Ατρωτότητα. ΑΡΙ: Αναζήτηση της ριψοκινδυνότητας. ΠΑΝ: Παντοδυναμία.

* $p < .05$. ** $p < .01$. *** $p < .001$.

εκδηλώσεις και διαστάσεις του εγωκεντρισμού. Έτσι, το φανταστικό ακροατήριο κατά Elkind, δηλαδή, η υπερβολική αυτο-συνειδησία, φαίνεται να διαφοροποιείται από τις άλλες εκδηλώσεις του αναπτυξιακού αυτού φαινομένου.

Επίσης, παρατηρούνται στον ίδιο πίνακα χαμηλές έως μέτριες στατιστικώς σημαντικές θετικές συνάφειες του φανταστικού ακροατηρίου κατά Lapsley με τον προσωπικό μύθο κατά Lapsley και κατά Elkind, του προσωπικού μύθου κατά Elkind με τον προσωπικό μύθο κατά Lapsley, καθώς και μεταξύ των διαστάσεων τόσο του προσωπικού μύθου κατά Elkind όσο και του προσωπικού μύθου κατά Lapsley.

Διαστάσεις του εγωκεντρισμού και συχνότητα ριψοκίνδυνης συμπεριφοράς

Ο Πίνακας 4 δείχνει τις συνάφειες όλων των διαστάσεων του εγωκεντρισμού με τη συχνότητα των επικίνδυνων δραστηριοτήτων. Όπως φαί-

νεται στον πίνακα αυτόν, η μεταβλητή που συσχετίζεται περισσότερο με τη συχνότητα των επικίνδυνων δραστηριοτήτων από ό,τι οι άλλες είναι ο προσωπικός μύθος (και οι επιμέρους διαστάσεις του), όπως αξιολογήθηκε με την κλίμακα του Elkind. Η συνάφεια μεταξύ των δύο αυτών μεταβλητών για το σύνολο του δείγματος, μολονότι στατιστικώς σημαντική, είναι μάλλον χαμηλή ($r = .18$). Ωστόσο, όταν εξετάστηκαν οι συνάφειες χωριστά για κάθε τάξη, διαπιστώθηκε ότι ήταν υψηλότερες για τους μαθητές της Γ' Γυμνασίου και της Β' Λυκείου, ενώ για τους μαθητές της Α' Γυμνασίου και της Γ' Λυκείου οι συνάφειες είναι στατιστικώς μη σημαντικές.

Ο προσωπικός μύθος, όπως αξιολογήθηκε από τον Lapsley, έχει ασθενή αρνητική συνάφεια με τη συχνότητα των επικίνδυνων δραστηριοτήτων, καθώς μόνον η παντοδυναμία εμφανίζει στατιστικώς σημαντική συνάφεια για το σύνολο του δείγματος. Όταν όμως εξετάστηκαν οι συνάφειες χωριστά για τις τάξεις και τα φύλα, διαπιστώθηκαν κάποια στατιστικώς σημαντικά ευρήματα για

Πίνακας 4
Δείκτες συνάφειας (Pearson *r*) των κλιμάκων του εγωκεντρισμού με τη συχνότητα των επικίνδυνων δραστηριοτήτων κατά φύλο, τάξη και για το σύνολο του δείγματος

Μεταβλητή	Συχνότητα επικίνδυνων δραστηριοτήτων						Σύνολο <i>N</i> = 297
	Αγόρια <i>n</i> = 118	Κορίτσια <i>n</i> = 179	Α' Γυμν. <i>n</i> = 71	Γ' Γυμν. <i>n</i> = 66	Β' Λυκ. <i>n</i> = 84	Γ' Λυκ. <i>n</i> = 76	
ΦΑ - Elkind	.05	-.07	.14	-.25*	-.13	-.18	-.05
ΣΧ	.01	-.07	.06	-.28*	-.29**	-.14	-.07
ΠΧ	.08	-.04	.15	.15	.09	-.17	-.01
ΦΑ - Lapsley	-.04	.06	-.03	.08	.17	.01	.03
ΠΜ - Elkind	.11	.18*	.08	.40***	.24*	.15	.18**
ΜΟΝ	.12	.10	.05	.29*	.18	.03	.12*
ΑΤΡ	-.03	.08	.01	.29*	-.09	.07	.03
ΑΡΙ	.12	.16*	-.09	.23	.32**	.19	.20***
ΠΜ - Lapsley	.13	-.01	.19	.16	-.09	.20	.08
ΜΟΝ	.22*	-.05	.18	.07	-.09	.17	.07
ΠΑΝ	.08	.15*	.05	.18	.05	.22*	.14*
ΑΤΡ	-.08	-.10	.24*	.11	-.11	.04	-.04

Σημείωση: ΦΑ: Φανταστικό ακροατήριο. ΣΧ: Σταθερά χαρακτηριστικά. ΠΧ: Περιστασιακά χαρακτηριστικά. ΠΜ: Προσωπικός μύθος. ΜΟΝ: Μοναδικότητα. ΑΤΡ: Ατρωτότητα. ΑΡΙ: Αναζήτηση της ριψοκινδυνότητας. ΠΑΝ: Παντοδυναμία.

* $p < .05$. ** $p < .01$. *** $p < .001$.

μεμονωμένες διαστάσεις του προσωπικού μύθου (τη μοναδικότητα για τα αγόρια μόνον, την ατρωτότητα για την Γ' Γυμνασίου και την παντοδυναμία για την Γ' Λυκείου) (βλέπε Πίνακα 4).

Ένα μη αναμενόμενο εύρημα ήταν η στατιστικώς σημαντική αρνητική συνάφεια, για την Γ' Γυμνασίου και τη Β' Λυκείου, ανάμεσα στο φανταστικό ακροατήριο όπως αξιολογήθηκε από τον Elkind, και ιδίως στα Σταθερά Χαρακτηριστικά, και στη συχνότητα των επικίνδυνων δραστηριοτήτων. Μια παρόμοια τάση που δε φθάνει όμως τη στατιστική σημαντικότητα παρατηρήθηκε και για τους μαθητές της Γ' Λυκείου.

Επίσης, ο αντικειμενότερος ιδεασμός, δηλαδή το φανταστικό ακροατήριο, όπως αξιολογήθηκε από τον Lapsley, δε φαίνεται να σχετίζεται με τη συχνότητα των επικίνδυνων δραστηριοτήτων.

Διαστάσεις του εγωκεντρισμού και αντίληψη του κινδύνου

Ο Πίνακας 5 δείχνει τις συνάφειες όλων των διαστάσεων του εγωκεντρισμού με την αντίληψη του κινδύνου. Και εδώ, η μόνη μεταβλητή που φαίνεται να σχετίζεται με την αντίληψη του κινδύνου είναι ο προσωπικός μύθος όπως αξιολογήθηκε από τον Elkind. Οι μεγαλύτερες και οι περισσότερες αναμενόμενες αρνητικές συνάφειες διαπιστώθηκαν για την αναζήτηση της ριψοκινδυνότητας συγκριτικά με τις άλλες δύο διαστάσεις του προσωπικού μύθου. Ειδικότερα, η συνάφεια της αναζήτησης της ριψοκινδυνότητας με την αντίληψη του κινδύνου είναι στατιστικώς σημαντική για τα κορίτσια, όχι όμως για τα αγόρια.

Ένα μη αναμενόμενο εύρημα είναι η στατι-

Πίνακας 5
Δείκτες συνάφειας (Pearson *r*) των κλιμάκων του εγωκεντρισμού με την αντίληψη του κινδύνου κατά φύλο, τάξη και για το σύνολο του δείγματος

Μεταβλητή	Αντίληψη του κινδύνου						
	Αγόρια <i>n</i> = 118	Κορίτσια <i>n</i> = 179	Α' Γυμν. <i>n</i> = 71	Γ' Γυμν. <i>n</i> = 66	Β' Λυκ. <i>n</i> = 84	Γ' Λυκ. <i>n</i> = 76	Σύνολο <i>N</i> = 297
ΦΑ - Elkind	-.03	.05	-.14	.09	.15	.10	.03
ΣΧ	.02	.04	-.12	.08	.20	.16	.05
ΠΧ	-.06	.04	-.10	.08	.04	.03	.01
ΦΑ - Lapsley	.00	.09	-.03	.16	-.02	.03	.04
ΠΜ - Elkind	-.15	-.12	-.19	-.06	-.06	-.31**	-.15**
MON	-.18	-.02	-.20	-.01	-.07	-.10	-.09
ΑΤΡ	-.03	.01	-.09	.27*	.00	-.19	-.01
ΑΡΙ	-.11	-.20**	-.14	-.28*	-.04	-.33**	-.19**
ΠΜ - Lapsley	-.11	-.05	-.18	-.08	.06	-.12	-.09
MON	-.13	-.05	-.22	-.06	.07	-.05	-.08
ΠΑΝ	-.04	.01	-.02	-.02	.03	-.05	-.03
ΑΤΡ	-.07	-.06	-.17	-.10	.02	-.18	-.08

ΦΑ: Φανταστικό ακροατήριο. ΣΧ: Σταθερά χαρακτηριστικά. ΠΧ: Περιστασιακά χαρακτηριστικά. ΠΜ: Προσωπικός μύθος. MON: Μοναδικότητα. ΑΤΡ: Ατρωτότητα. ΑΡΙ: Αναζήτηση της ριψοκινδυνότητας. ΠΑΝ: Παντοδυναμία.
 * $p < .05$. ** $p < .01$.

στικώς σημαντική θετική συνάφεια που βρέθηκε ανάμεσα στη διάσταση της ατρωτότητας (προσωπικός μύθος κατά Elkind) και στην αντίληψη του κινδύνου μόνο για τους μαθητές της Γ' Γυμνασίου (βλέπε Πίνακα 5).

Το φανταστικό ακροατήριο με τη μορφή της υπερβολικής αυτο-συνειδησίας (Elkind) και του αντικειμενότερου ιδεασμού (Lapsley) δε φαίνεται να σχετίζεται με την αντίληψη του κινδύνου.

Όλες οι παραπάνω συνάφειες έμειναν αμετάβλητες όταν ελέγχθηκε στατιστικώς, με τη μέθοδο της μερικής συνάφειας, η επίδραση της ηλικίας και της συχνότητας των επικίνδυνων δραστηριοτήτων.

Συζήτηση

Η κύρια συμβολή της έρευνας αυτής ήταν η

εξέταση της συχνότητας των επικίνδυνων δραστηριοτήτων και της αντίληψης του κινδύνου στην εφηβεία, για πρώτη φορά σε σχέση με τα περισσότερα από τα γνωστά μέχρι σήμερα ψυχομετρικά μέσα αξιολόγησης του φανταστικού ακροατηρίου και του προσωπικού μύθου και καθόλου το εύρος της κυρίως εφηβικής ηλικίας. Το θεωρητικό υπόβαθρο της έρευνας είναι αναπτυξιακό και η υπόθεση ότι οι έφηβοι που βιώνουν πιο έντονα το φανταστικό ακροατήριο και τον προσωπικό μύθο θα έχουν δοκιμάσει περισσότερες επικίνδυνες δραστηριότητες και θα έχουν μειωμένη αντίληψη του κινδύνου επιβεβαιώθηκε μόνο για τη διάσταση του προσωπικού μύθου, όπως αυτή αξιολογήθηκε με το ερωτηματολόγιο του Elkind. Το μέγεθος των συναφειών είναι χαμηλό έως μέτριο και φθάνει τη στατιστική σημαντικότητα όχι για τα δύο φύλα και όχι για όλες τις διαστάσεις του προσωπικού μύθου. Τα ευρή-

ματα αυτά μπορούν να αποδοθούν σε δύο παράγοντες: α) υπάρχει πρόβλημα στην ψυχομετρική αξιολόγηση του φανταστικού ακροατηρίου και του προσωπικού μύθου ή/και β) το φανταστικό ακροατήριο και ο προσωπικός μύθος δε σχετίζονται με τη ριψοκίνδυνη συμπεριφορά των εφήβων τόσο στενά όσο υποστηρίζει το θεωρητικό μοντέλο του Elkind. Παρακάτω θα δούμε τα θέματα αυτά αναλυτικότερα.

Οι μάλλον μικρές έως μέτριες σχέσεις μεταξύ του φανταστικού ακροατηρίου και του προσωπικού μύθου, καθώς και των επιμέρους διαστάσεών τους, και η χαμηλή ομοιογένεια της Κλίμακας Προσωπικού Μύθου του Elkind δείχνουν ότι απαιτείται περαιτέρω ψυχομετρική εργασία για την αξιολόγηση του εγωκεντρισμού των εφήβων και ότι τα ευρήματα αυτής της έρευνας που αφορούν τον προσωπικό μύθο κατά Elkind πρέπει να διατυπωθούν με κάποια επιφύλαξη.

Είναι ανησυχητικό το γεγονός ότι αξιοσημείωτα ποσοστά εφήβων έχουν επιδοθεί σε επικίνδυνες δραστηριότητες, όπως δηλώνουν οι ίδιοι, παρά το γεγονός ότι, σε γενικές γραμμές, αντιλαμβάνονται ορθά τον κίνδυνο, πάλι σύμφωνα με τις δικές τους δηλώσεις. Τα ποσοστά αυτά είναι περίπου στα ίδια επίπεδα που αναφέρουν, για τη χρήση οιοπνευματωδών, νόμιμων και παράνομων ουσιών, οι Κοκκέβη και Στεφανής (1994) στις δύο μεγάλες επιδημιολογικές έρευνές τους στην Ελλάδα, καθώς και ο Μαδιανός (1998) σε σχετικά πρόσφατη (το 1984) πανελλήνια έρευνα. Ωστόσο, πρέπει να σημειωθεί ότι τα ποσοστά αυτά είναι κάπως υψηλότερα από αυτά που αναφέρουν οι Dolcini et al. (1989), το ερωτηματολόγιο των οποίων χρησιμοποιήθηκε προσαρμοσμένο στην παρούσα έρευνα. Ανάλογο εύρημα αναφέρει και ο Μαδιανός (1998), συγκρίνοντας τα αποτελέσματα της ελληνικής με αυτά της αντίστοιχης αμερικάνικης έρευνας, για τη συχνότητα χρήσης αλκοόλ, όχι όμως και για τη χρήση παράνομων ουσιών, η οποία είναι διπλάσια σε συχνότητα στους Αμερικανούς εφήβους.

Η αναμενόμενη αρνητική συνάφεια ανάμεσα

στη συχνότητα των επικίνδυνων δραστηριοτήτων και στην αντίληψη του κινδύνου ήταν μέτρια. Το εύρημα αυτό υποδηλώνει ότι, μολονότι ορισμένοι έφηβοι έχουν επίγνωση του κινδύνου που ενέχεται σε διάφορες δραστηριότητες, μπορεί να νιώθουν και να συμπεριφέρονται σαν να ήταν απρόσβλητοι. Το εύλογο ερώτημα είναι εάν για τη μέτρια αυτή συνάφεια μπορεί να θεωρηθεί ότι "ευθύνεται" και ο εγωκεντρισμός.

Επιχειρώντας να απαντήσουμε στο ερώτημα αυτό, ήλθαμε ενώπιον διαφορών φύλου ως προς τον προσωπικό μύθο και τη ριψοκίνδυνη συμπεριφορά. Συγκεκριμένα, διαπιστώσαμε ότι τα αγόρια βιώνουν πιο έντονα την τάση για ριψοκίνδυνη συμπεριφορά (διάσταση του προσωπικού μύθου κατά Elkind), καθώς και την παντοδυναμία και την ατρωτότητα (διαστάσεις του προσωπικού μύθου κατά Lapsley) από ό,τι τα κορίτσια. Τα ευρήματα αυτά (καθώς και το εύρημα για το αυξημένο φανταστικό ακροατήριο με τη μορφή της αυτοσυνευθησίας στα κορίτσια σε σύγκριση με τα αγόρια και το οριακά αυξημένο φανταστικό ακροατήριο με τη μορφή του αντικειμενότροπου ιδεασμού στα αγόρια σε σύγκριση με τα κορίτσια) δεν ερμηνεύονται εύκολα με βάση τη θεωρία για την αναπτυξιακή προέλευση του εγωκεντρισμού και μπορούν μόνο να αποδοθούν στη διαφορετική κοινωνικοποίηση των φύλων. Επίσης, τα αγόρια επιδίδονται συχνότερα σε επικίνδυνες δραστηριότητες, αντιλαμβάνονται μικρότερο κίνδυνο και η συνάφεια ανάμεσα στη συχνότητα των δραστηριοτήτων αυτών και στην αντίληψη του κινδύνου είναι ασθενέστερη σε σύγκριση με τα κορίτσια, ευρήματα παρόμοια με αυτά των Dolcini et al. (1989). Με βάση τα ευρήματα αυτά, θα συμπεραίναμε ότι ο προσωπικός μύθος μπορεί να παίζει ρόλο στη διαφορετική σχέση των αγοριών με τη ριψοκίνδυνη συμπεριφορά και τον κίνδυνο, εάν δεν υπήρχε παράλληλα και το εύρημα ότι η σχέση του προσωπικού μύθου (κατά Elkind και κατά Lapsley) τόσο με τη συχνότητα των επικίνδυνων δραστηριοτήτων όσο και με την αντίληψη του κινδύνου είναι πιο ισχυρή για τα κορίτσια παρά για τα αγόρια. Επομένως, φαίνεται τελικά ότι στα κορίτσια ο προσωπικός μύ-

θος έχει μια μικρή αναμενόμενη σχέση με τη συχνότητα των επικίνδυνων δραστηριοτήτων και την αντίληψη του κινδύνου, ενώ στα αγόρια άλλοι παράγοντες, πιθανώς της διαφορετικής κοινωνικοποίησης, ερμηνεύουν τη ριψοκίνδυνη συμπεριφορά, πιο ικανοποιητικά από τον προσωπικό μύθο.

Το γεγονός ότι, τουλάχιστον για τους μαθητές της Γ' Γυμνασίου και της Β' Λυκείου, η συχνότητα των επικίνδυνων δραστηριοτήτων σχετίζεται αρνητικά με την αυτο-συνειδησία σε καταστάσεις στις οποίες είναι δυνατόν να αποκαλυφθούν σταθερά χαρακτηριστικά του εαυτού (όπως, π.χ., τα ενδιαφέροντα, οι σκέψεις, το άγχος) ήταν μη αναμενόμενη, αλλά ερμηνεύεται εύκολα. Πρώτον, η εκδήλωση αυτή του εφηβικού εγωκεντρισμού φαίνεται να έχει εντελώς διαφορετικό περιεχόμενο από τις άλλες (είναι μόνο μία συνέπεια του φανταστικού ακροατηρίου, η υπερβολική αυτο-συνειδησία), όπως διαπιστώνεται από τις αρνητικές συνάψεις που έχει με αυτές. Και, δεύτερον, υποθέτουμε ότι ένα άτομο με υψηλή αυτο-συνειδησία, που φοβάται να αποκαλύψει τον εαυτό του μπροστά στους άλλους για να μην επικριθεί, είναι απρόθυμο να επιδοθεί σε πολλές επικίνδυνες δραστηριότητες. Επιχειρώντας να ερμηνεύσουν ένα παρόμοιο εύρημα της δικής τους έρευνας, οι Greene et al. (1995) υποστήριξαν ότι, εάν ο υποκειμενικός κοινωνικός κανόνας της ομάδας των συνομηλίκων είναι κατά της ενασχόλησης με επικίνδυνες δραστηριότητες, το φανταστικό ακροατήριο μπορεί να λειτουργήσει ως ένας προστατευτικός μηχανισμός για τους εφήβους – και η ερμηνεία αυτή είναι δυνατό να εφαρμοστεί και σε αυτά τα δεδομένα.

Το φανταστικό ακροατήριο, όπως αξιολογήθηκε με την κλίμακα του Lapsley, δηλαδή ως αντικειμενότερες φαντασιώσεις, δε φαίνεται να σχετίζεται με τη συχνότητα των επικίνδυνων δραστηριοτήτων και την αντίληψη του κινδύνου. Ο έφηβος μπορεί να επιδίδεται σε “οιονει” σχέσεις, αλλά το εάν έχει πλούσια φαντασιστική ζωή ή όχι δε φαίνεται, με βάση τα ευρήματα αυτής της έρευνας, να σχετίζεται με τις επικίνδυ-

νες δραστηριότητες, αλλά μόνο με το φύλο. Διαπιστώθηκε ότι τα αγόρια φαντασιώνουν περισσότερο από ό,τι τα κορίτσια και αυτό ερμηνεύεται εύκολα όταν λάβει κανείς υπόψη του ότι πολλές ερωτήσεις της Νέας Κλίμακας Φανταστικού Ακροατηρίου αναφέρονται σε μάλλον “αγορίστικες” δραστηριότητες: να κερδίζεις έναν αγώνα με την ομάδα σου, να είσαι καλός στον αθλητισμό, να σώζεις ένα φίλο σου από ένα κίνδυνο, να κερδίζεις σε ένα καβγά κ.ο.κ.

Πρέπει να τονιστεί ότι η σχέση ανάμεσα στη συχνότητα των επικίνδυνων δραστηριοτήτων και στις διαστάσεις του φανταστικού ακροατηρίου και του προσωπικού μύθου διαπιστώθηκε ότι ήταν ισχυρότερη στη μέση εφηβική ηλικία παρά στην αρχή και στο τέλος της εφηβείας. Το εύρημα αυτό μπορεί να ερμηνευθεί από το γεγονός ότι η πλειοψηφία των νεαρών εφήβων (περίπου 12 ετών) δεν έχουν προβεί ακόμη σε πολλές επικίνδυνες δραστηριότητες και για την πλειοψηφία των μεγαλύτερων εφήβων (περίπου 17-18 ετών) ορισμένα είδη επικίνδυνων δραστηριοτήτων είναι κατά κάποιο τρόπο αναπόφευκτα, ακόμη και αν κάποιοι από αυτούς νιώθουν τρωτοί, καθόλου πρόθυμοι να ριψοκινδυνεύουν και έχουν αυξημένη αυτο-συνειδησία. Άλλωστε, η συχνότητα των επικίνδυνων δραστηριοτήτων αυξάνεται με την ηλικία.

Η Γ' Γυμνασίου (14^ο-15^ο έτος) φαίνεται ότι αντιπροσωπεύει ένα κρίσιμο ηλικιακό επίπεδο. Στους εφήβους ηλικίας 14-15 ετών, και όχι στους μικρότερους και στους μεγαλύτερους σε ηλικία, βρέθηκε ότι η αυξημένη αυτο-συνειδησία σχετίζεται με μειωμένη συχνότητα ριψοκίνδυνης συμπεριφοράς: ο αυξημένος προσωπικός μύθος (κατά Elkind) με αυξημένη συχνότητα ριψοκίνδυνης συμπεριφοράς: η υψηλή αντίληψη του κινδύνου με μειωμένη, όπως αναμενόταν, τάση για ριψοκίνδυνη συμπεριφορά. Η συχνότητα των επικίνδυνων δραστηριοτήτων δε σχετίζεται με την αντίληψη του κινδύνου, ίσως γιατί ο προσωπικός μύθος παίζει πιο σημαντικό ρόλο στην εκδήλωση της ριψοκίνδυνης συμπεριφοράς, παρά η εκτίμηση του κινδύνου που ενέχεται σε αυτή. Και, αντίθετα από το αναμενόμενο, η υψηλή αντίληψη του

κινδύνου σχετίζεται με ισχυρό βίωμα ατρωτότητας. Το εύρημα αυτό συμφωνεί με το εύρημα των Dolcini et al. (1989), οι οποίοι διαπίστωσαν σε εφήβους με μέσο όρο ηλικίας 13 έτη ότι το φανταστικό ακροατήριο και ο προσωπικός μύθος ήταν πιο έντονα σε εκείνους που είχαν υψηλή αντίληψη του κινδύνου. Οι έφηβοι αυτοί, δηλαδή, που έδειχναν μια έντονη στροφή προς τα έσω, προς τον εαυτό, αναγνώριζαν πιο πολύ από τους άλλους τους πιθανούς κινδύνους. Το γιατί όμως παρατηρείται η σχέση αυτή μόνον στην Γ' Γυμνασίου, ενώ στις άλλες τάξεις-ηλικίες δε φαίνεται να υπάρχει σχέση της ατρωτότητας με την αντίληψη του κινδύνου δεν ερμηνεύεται εύκολα.

Ένα άλλο θέμα που πρέπει να συζητηθεί είναι η απουσία διαφορών μεταξύ των ηλικιών ως προς το φανταστικό ακροατήριο και τον προσωπικό μύθο, δηλαδή, της αναμενόμενης υποχώρησης με την ηλικία των βιωμάτων αυτών. Μόνο το φανταστικό ακροατήριο με τη μορφή της αυτο-συνειδησίας σε καταστάσεις στις οποίες μπορεί να αποκαλυφθούν χαρακτηριστικά του εαυτού αυξάνεται σημαντικά με την ηλικία, δηλαδή, οι μεγαλύτεροι έφηβοι έχουν αυξημένη επίγνωση του εαυτού σε δημόσιες καταστάσεις σε σχέση με τους μικρότερους εφήβους. Άλλοι ερευνητές (π.χ., Adams & Jones, 1981. Peterson & Roscoe, 1991) αναφέρουν παρόμοια ευρήματα, κάποιοι άλλοι (π.χ., Elkind & Bowen, 1979. Lapsley et al., 1989) έχουν εντοπίσει την αναμενόμενη μείωση με την ηλικία και ακόμη άλλοι (π.χ., Goossens et al., 1992) αναφέρουν ότι άλλες διαστάσεις παρουσιάζουν αύξηση και άλλες μείωση με την ηλικία. Οι λόγοι που εξηγούν τα αντικρουόμενα αυτά ευρήματα δεν είναι σαφείς. Ίσως η διακύμανση του εγωκεντρισμού να ερμηνεύεται όχι μόνο από γνωστικούς αλλά και από συναισθηματικούς και ψυχοκοινωνικούς παράγοντες, για παράδειγμα, τα στρεσογόνα γεγονότα ζωής. Ο Elkind (1978) υποστήριξε ότι σε περιόδους έντονης συναισθηματικής φόρτισης το φανταστικό ακροατήριο και ο προσωπικός μύθος είναι δυνατό να αναβιώνουν στους ενήλικους. Γιατί να μην υποθέσουμε, λοιπόν, ότι και οι

έφηβοι βιώνουν αυξήσεις και μειώσεις του εγωκεντρισμού; Επιπλέον, περιγράφοντας ένα εναλλακτικό θεωρητικό μοντέλο για την ερμηνεία του εφηβικού εγωκεντρισμού, ο Lapsley (1993) θεωρεί το φανταστικό ακροατήριο και τον προσωπικό μύθο ως αμυντικούς μηχανισμούς που χρησιμοποιούν οι έφηβοι (που βρίσκονται σε ένα συγκεκριμένο επίπεδο ανάπτυξης της διαπροσωπικής κατανόησης), για να αντιμετωπίσουν τις δυσκολίες της διαδικασίας αποχωρισμού-εξατομίκευσης –και αυτό διαπιστώθηκε σε σχετική έρευνα στην Ελλάδα (Γαλανάκη & Χριστοπούλου, 2000). Μολονότι η διαδικασία αυτή θεωρείται ότι έχει ολοκληρωθεί στο τέλος της εφηβικής ηλικίας, μπορεί να υπάρχουν μεγάλες ατομικές διαφορές ως προς την έναρξη και τη λήξη της. Βέβαια, εάν ο κύριος στόχος μας είναι να αποσαφηνίσουμε την αναπτυξιακή φύση του εφηβικού εγωκεντρισμού, πρέπει να εξετάσουμε μεγαλύτερες ηλικιακές υποομάδες από αυτές που εξετάστηκαν εδώ.

Ο πολυαιτιολογικός χαρακτήρας της ριψοκίνδυνης συμπεριφοράς των εφήβων (βλέπε Irwin & Millstein, 1992 για ένα γνωστό πολυπαραγοντικό μοντέλο ερμηνείας) δεν αμφισβητείται. Άλλωστε, ο μικρός έως μέτριος βαθμός συσχέτισης του φαινομένου με ορισμένες διαστάσεις του φανταστικού ακροατηρίου και του προσωπικού μύθου αφήνει ένα μεγάλο ποσοστό διακύμανσης να εξηγείται από άλλους παράγοντες. Θεωρούμε, όμως, ότι τα κύρια ευρήματα της έρευνας θα μπορούσαν να ληφθούν υπόψη στο σχεδιασμό προγραμμάτων αγωγής υγείας των εφήβων (και το παραπάνω πολυπαραγοντικό μοντέλο περιλαμβάνει και το φαινόμενο του εγωκεντρισμού). Ο προσωπικός μύθος των εφήβων φαίνεται να σχετίζεται κάπως με την αυξημένη ενασχόλησή τους με επικίνδυνες δραστηριότητες και με τη μειωμένη αντίληψη του κινδύνου που ενέχεται σε αυτές, και οι σχέσεις αυτές είναι πιο ισχυρές στο μέσον της εφηβείας (κυρίως εφηβεία), μια ηλικία που πρέπει να προσεχθεί ιδιαίτερα στις σχετικές παρεμβάσεις. Το φανταστικό ακροατήριο με τη μορφή της υπερβολικής αυτο-συνειδησίας όταν είναι παρόντες κυρίως

συνομήλικοι, το οποίο διαπιστώθηκε ότι σχετίζεται με τη μειωμένη ενασχόληση με επικίνδυνες δραστηριότητες, είναι δυνατό να αξιοποιηθεί θετικά για να προάγει την υγεία των εφήβων (ακόμη και αν δε συνυπάρχει υψηλή αντίληψη του κινδύνου). Θα πρέπει ακόμη να προσεχθούν οι σαφείς διαφορές φύλου: τα αγόρια επιδίδονται συχνότερα σε επικίνδυνες δραστηριότητες από ό,τι τα κορίτσια, έχουν χαμηλότερη αντίληψη του κινδύνου από αυτά, βιώνουν πιο έντονα τον προσωπικό μύθο (ενώ τα κορίτσια το φανταστικό ακροατήριο) και, ακόμη, το εάν ένα αγόρι εκδηλώνει ριψοκίνδυνη συμπεριφορά δε συσχετίζεται τόσο με την αντίληψη του κινδύνου και τον προσωπικό μύθο όσο στο κορίτσι, αλλά πιθανόν με άλλους παράγοντες, όπως, για παράδειγμα, τη διαφορετική κοινωνικοποίηση των φύλων, που δεν εξετάστηκαν στην έρευνα αυτή.

Το ότι δεν παρατηρήθηκε η αναμενόμενη μείωση των βιωμάτων του φανταστικού ακροατηρίου και του προσωπικού μύθου με την ηλικία πρέπει να μας προβληματίσει, όχι μόνον για το εάν η ψυχομετρική αξιολόγησή τους είναι έγκυρη (ο προβληματισμός αυτός εκτέθηκε στην εισαγωγή), αλλά και για το ότι είναι δυνατόν απρόβλεπτες (ίσως;) αυξομειώσεις αυτών των βιωμάτων καθόλη τη διάρκεια της εφηβικής ηλικίας να σχετίζονται με τη ριψοκίνδυνη συμπεριφορά.

Βιβλιογραφία

- Adams, G. R., & Jones, R. M. (1981). Imaginary audience behavior: A validation study. *Journal of Early Adolescence*, 1(1), 1-10.
- Ajzen, I., & Fishbein, M. (1980). *Understanding attitudes and predicting social behavior*. Englewood Cliffs, NJ: Prentice Hall.
- Arnett, J. (1990a). Contraceptive use, sensation seeking, and adolescent egocentrism. *Journal of Youth and Adolescence*, 19(2), 171-180.
- Arnett, J. (1990b). Drunk driving, sensation seeking, and egocentrism among adolescents. *Personality and Individual Differences*, 11(6), 541-546.
- Arnett, J. (1992a). Reckless behavior in adolescence: A developmental perspective. *Developmental Review*, 12, 339-373.
- Arnett, J. (1992b). Socialization and adolescent reckless behavior. A reply to Jessor. *Developmental Review*, 12, 391-409.
- Baumrind, D. (1987). A developmental perspective on adolescent risk taking in contemporary America. In C. E. Irwin, Jr. (Ed.), *Adolescent social behavior and health* (No. 37, pp. 93-125). San Francisco: Jossey-Bass.
- Beyth-Marom, R., & Fischhoff, B. (1997). Adolescents decisions about risks: A cognitive perspective. In J. Schulenberg, J. L. Maggs, & K. Hurrelman (Eds.), *Health risks and developmental transitions during adolescence* (pp. 110-135). Cambridge, UK: Cambridge University Press.
- Blos, P. (1962). *On adolescence: A psychoanalytic interpretation*. Glencoe, IL: Free Press.
- Γαλανάκη, Ε. (1996α). Το "φανταστικό ακροατήριο" και ο "προσωπικός μύθος": Μια πρώτη διερευνητική προσέγγιση των δύο εκδηλώσεων του εφηβικού εγωκεντρισμού. *Ψυχολογία*, 3(3), 1-19.
- Γαλανάκη, Ε. (1996β). *Ο εγωκεντρισμός της εφηβικής ηλικίας: Το φανταστικό ακροατήριο και ο προσωπικός μύθος σε σχέση με τη βιοσωματική ανάπτυξη και τη γνωστική ανάπτυξη*. Αδημοσίευτη διδακτορική διατριβή, Πανεπιστήμιο Αθηνών, Αθήνα.
- Γαλανάκη, Ε., & Χριστοπούλου, Ά. (2000). Το "φανταστικό ακροατήριο" και ο "προσωπικός μύθος" των εφήβων σε σχέση με τη διαδικασία αποχωρισμού-εξοτομίκευσης. Ανακοίνωση στη Διημερίδα των κλάδων Εξελικτικής και Σχολικής Ψυχολογίας της ΕΛΨΕ, Πανεπιστήμιο Αθηνών, Αθήνα.
- Catania, J. A., Dolcini, M. M., Coates, T. J., Kegeles, S. M., Greenblatt, R. M., & Puckett, S., Gorman, M., & Miller, J. (1989). Predictors of condom use and multiple partnered sex among sexually active adolescent women: Implications for AIDS-related health interve-

- ntions. *The Journal of Sex Research*, 26(4), 514-524.
- Γακουμάκη, Ε. (1992). Εφηβική εγκυμοσύνη. Στο Εταιρία Οικογενειακού Προγραμματισμού (Επιμ. Έκδ.), *Σεξουαλική Αγωγή και Υγεία* (σ. 113-117). Αθήνα: Εταιρία Οικογενειακού Προγραμματισμού.
- Cobliner, W. G. (1974). Pregnancy in the single adolescent girl: The role of cognitive functions. *Journal of Youth and Adolescence*, 3(1), 17-29.
- Colwell, B., Billingham, R., & Gross, W. (1995). Reasons for drinking, cognitive processes and alcohol consumption. *Health Values-The Journal of Health Behavior, Education and Promotion*, 19(4), 30-38.
- Cvetkovitch, G., Grote, B., Bjorseth, A., & Sarkisian, J. (1975). On the psychology of adolescents' use of contraceptives. *The Journal of Sex Research*, 11(3), 256-270.
- Dolcini, M. M., Cohn, L. D., Adler, N. C., Millstein, S. G., Irwin, C.E., Jr., Kegeles, S. M., & Stone, G. C. (1989). Adolescent egocentrism and feelings of invulnerability: Are they related? *Journal of Early Adolescence*, 9(4), 409-418.
- Elkind, D. (1967). Egocentrism in adolescence. *Child Development*, 38(4), 1025-1034.
- Elkind, D. (1978). *The child's reality: Three developmental themes*. Hillsdale, NJ: Erlbaum.
- Elkind, D., & Bowen, R. (1979). Imaginary audience behavior in children and adolescents. *Developmental Psychology*, 15(1), 38-44.
- Enright, R. D., Shukla, D. G., & Lapsley, D. K. (1980). Adolescent egocentrism-sociocentrism and self-consciousness. *Journal of Youth and Adolescence*, 9(2), 101-116.
- Farber, N. (1994). Perceptions of pregnancy risk: A comparison by class and race. *American Journal of Orthopsychiatry*, 64(3), 479-484.
- Furby, L., & Beyth-Marom, R. (1992). Risk-taking in adolescence: A decision-making perspective. *Developmental Review*, 12, 1-44.
- Goossens, L., Seiffge-Krenke, I., & Marcoen, A. (1992). The many faces of adolescent egocentrism: Two European replications. *Journal of Adolescent Research*, 7(1), 43-58.
- Green, V., Johnson, S., & Kaplan, D. (1992). Predictors of adolescent female decision making regarding contraceptive usage. *Adolescence*, 27(107), 613-632.
- Greene, K., Rubin, D. L., & Hale, J. L. (1995). Egocentrism, message explicitness, and AIDS messages directed toward adolescents: An application of the theory of reasoned action. *Journal of Social Behavior and Personality*, 10(3), 547-570.
- Greene, K., Rubin, D. L., Hale, J. L., & Walters, L. H. (1996). The utility of understanding adolescent egocentrism in designing health promotion messages. *Health Communication*, 8(2), 131-152.
- Holmbeck, G. N., Crossman, R. E., Wandrei, M. L., & Gasiewski, E. (1994). Cognitive development, egocentrism, self-esteem, and adolescent contraceptive knowledge, attitudes, and behavior. *Journal of Youth and Adolescence*, 23(2), 169-193.
- Inhelder, B., & Piaget, J. (1958). *The growth of logical thinking from childhood to adolescence. An essay on the construction of formal operational structures*. New York: Basic Books. (Original work published 1955)
- Irwin, C. E., Jr., & Millstein, S. G. (1992). Risk taking behaviors and biopsychosocial development during adolescence. In E. J. Susman, L. V. Feagans, & W. J. Ray (Eds.), *Emotion, cognition, health, and behavior in children and adolescents* (pp. 75-102). Hillsdale, NJ: Erlbaum.
- Jack, M. S. (1989). Personal fable: A potential explanation for risk-taking behaviors in adolescents. *Journal of Pediatric Nursing*, 4(5), 334-338.
- Jessor, R. (1987). Problem-behavior theory, psychosocial development, and adolescent problem drinking. *British Journal of Addiction*, 82, 331-342.
- Jessor, R. (1992). Risk behavior in adolescence: A psychosocial framework for understanding and action. *Developmental Review*, 12(4),

- 374-390.
- Johnson, S. A., & Green, V. (1993). Female adolescent contraceptive decision making and risk taking. *Adolescence*, 28(109), 81-96.
- Κοκκέβη, Α., & Στεφανής, Κ. (1994). *Τα ναρκωτικά στην Ελλάδα: Η διαχρονική πορεία της χρήσης*. Αθήνα: Ερευνητικό Πανεπιστημιακό Ινστιτούτο Ψυχικής Υγιεινής.
- Lapsley, D. K. (1993). Toward an integrated theory of adolescent ego development: The 'new look' at adolescent egocentrism. *American Journal of Orthopsychiatry*, 63(4), 562-571.
- Lapsley, D. K., Fitzgerald, D. P., Rice, K. G., & Jackson, S. (1989). Separation-individuation and the 'new look' at the imaginary audience and personal fable: A test of an integrative model. *Journal of Adolescent Research*, 4(4), 483-505.
- Lavery, B., Siegel, A. W., Cousins, J. H., & Rubovits, D. S. (1993). Adolescent risk-taking: An analysis of problem behaviors in problem children. *Journal of Experimental Child Psychology*, 55, 277-294.
- Μαδιανός, Μ. (1998). Ψυχική υγεία των εφήβων στο γενικό πληθυσμό. Στο Ι. Τσιάντης (Επιμ. Έκδ.), *Βασική παιδοψυχιατρική: Τόμος δεύτερος, Τεύχος πρώτο. Εφηβεία* (σ. 217-239). Αθήνα: Καστανιώτης.
- Montgomery, R. L., Haemmerlie, F. M., & Zoelner, S. (1996). The 'imaginary audience', self-handicapping, and drinking patterns among college students. *Psychological Reports*, 79(3), 783-786.
- Peterson, K. L., & Roscoe, B. (1991). Imaginary audience behavior in older adolescent females. *Adolescence*, 26(101), 195-200.
- Piaget, J. (1926). *The language and thought of the child*. London: Kegan Paul, Trench & Trubner. (Original work published 1923)
- Piaget, J. (1929). *The child's conception of the world*. London: Kegan Paul, Trench & Trubner. (Original work published 1923)
- Piaget, J. (1956). *The child's conception of space*. London: Routledge & Kegan Paul. (Original work published 1948)
- Piaget, J. (1962). *Play, dreams, and imitation in childhood*. New York: Norton. (Original work published 1945)
- Serovich, J. M., & Greene, K. (1997). Predictors of adolescent sexual risk taking behaviors which put them at risk for contracting HIV. *Journal of Youth and Adolescence*, 26(4), 429-444.
- Siegel, A. W., Cuccaro, P., Parsons, J. T., Wall, J., & Weinberg, A. D. (1993). Adolescents' thinking about emotions and risk taking. In J. M. Puckett & H. W. Reese (Eds.), *Mechanisms of everyday cognition* (pp. 155-175). Hillsdale, NJ: Erlbaum.
- Vartanian, L. R. (in press). Revisiting the imaginary audience and personal fable constructs of adolescent egocentrism: A conceptual review. *Journal of Cognitive Psychology*.
- Vygotsky, L. S. (1962). *Thought and language*. Cambridge, MA: MIT Press. (Original work published 1934)
- Vygotsky, L. S. (1978). *Mind in society*. Cambridge, MA: MIT Press. (Original work published 1935)

The “imaginary audience” and the “personal fable” in relation to risk behavior and risk perception during adolescence

EVANGELIA GALANAKI

The University of Athens, Greece

ABSTRACT

The aim of the present study was to investigate the two main manifestations of adolescent egocentrism, that is, the imaginary audience and the personal fable, in relation to the frequency of risk behavior and risk perception. The contribution of this study is the empirical test of Elkind's Piagetian formulation (1967, 1978) about the relation between these factors, for the first time in a broad age range, with most of the existing egocentrism instruments, and for a variety of risk behaviors. In a sample of 297 Greek adolescents 11-18 years old it was found that only certain dimensions of the personal fable have a positive correlation with the frequency of risk behavior and a negative correlation with risk perception. Contrary to our prediction, the imaginary audience in the form of heightened self-consciousness has a negative correlation with the frequency of risk behavior. Age and sex differences were also found. The limitations set by the somewhat low reliability of some egocentrism instruments are discussed, as well as a broader multivariate interpretation of adolescent risk-taking behavior, part of which is egocentrism. Finally, the implications of the results for health education programs are presented.

Key words: Egocentrism, Imaginary audience, Personal fable, Risk behavior.

Address: Evangelia Galanaki, Department of Primary Education, The University of Athens, Tilemachou 11, 114 72 Athens, Greece. Tel. & Fax: *30-10-3614301, E-mail: egalanaki@primedu.uoa.gr